

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Шодиев Н., Раҳимқулова М.

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ
ТАЙЁРЛАШДА КАСБИЙ ПЕДАГОГИК
ЙЎНАЛТИРИЛГАНЛИК
(ўқув-услубий қўлланма)**

СамДУ ўқув-услубий
кенгаши мажлисида муҳокама
қилиниб, нашрга тавсия этилган
(2019 йил, 2-февраль №5-баённома)

САМАРҚАНД - 2019

УДК 51.18

КВК 54.98(Уз)

О 28

Шодиев Н., Раҳимқулова М. Олий таълим тизимида бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда касбий педагогик йўналтирилганлик. Ўқув-услубий қўлланма. – Самарқанд: СамДУ, 2019 й -68 б.

Ўқув-услубий қўлланмада “Бошланғич таълим, спорт ва тарбиявий иш”, “Математика таълими”, “Физика таълими” ва “Меҳнат (Технология) таълими” йўналишлари мисолида умумкасбий фанлар таълим-тарбия жараёнини касбий-педагогик йўналтирилганлик асосида ташкил этиш билан боғлиқ масалалар ўрганилган.

Шунингдек, ўқув-услубий қўлланмада бўлажак педагогик кадрларни улуг мутаффақир ва алломаларнинг бой илмий мероси билан таништириш орқали уларни маънавий тарбиялаш бўйича тавсиялар берилган.

Тузувчилар: проф.Шодиев Н., п.ф.н. М.Раҳимқулова

Масъул муҳаррир: Педагогика факультети декани,
доц.Ш.О.Махматмуродов.

Такризчилар: СамДУ Педагогика кафедраси доценти, п.ф.н. **Файзиев М.**
Самарқанд ВПХҚТМОИ директор ўринбосари **п.ф.н Ибрагимов А.**

ISBN 978-9943-5370-5-7

Самарқанд Давлат университети, 2019

МУНДАРИЖА

1. Кириш.....	3
2. Ижтимоий фанларни ўрганиш жараёнида касбий-педагогик йўналтирилганлик.....	7
3. «Бошланғич таълим, спорт ва тарбиявий иш» таълим йўналиши бўйича умумкасбий фанларини ўрганиш жараёнида касбий-педагогик йўналтирилганлик.....	18
4. «Бошланғич таълим, спорт ва тарбиявий иш» таълим йўналиши бўйича умумкасбий фанларининг бўлажак ўқитувчиларни маънавий фаолиятга тайёрлаш имкониятлари.....	29
5. «Бошланғич таълим, спорт ва тарбиявий иш» таълим йўналиши умумкасбий фанлар бўйича маънавий йўналтирилган мустақил таълим мазмуни.....	34
6. Талабаларда экологик, уйқу ва овқатланиш, бадантарбия маданиятини таркиб топтиришга йўғрилган мустақил таълим мазмуни....	38
7. Математика таълими йўналиши бўйича умумкасбий фанларини ўқитишда касбий-педагогик йўналтирилганлик.....	51
8. Физика ва меҳнат таълими йўналишлари бўйича касбий-педагогик йўналтирилганлик.....	59
Адабиётлар руйхати.....	62

КИРИШ

Мамлакатимиз тараққиётининг янги, юксалиш босқичига ўтган ҳозирги кунда замонавий кадрларга бўлган эҳтиёжни таъминлаш, билимли ёшларни стратегик соҳаларга жалб қилиш масалалари долзарб бўлиб бормоқда.

Шу боисдан ҳам кейинги икки йил ичида юртбошимиз Шавкат Мирзиёев томонидан олий таълим сифатини оширишга қаратилган қатор қарорлар, фармонлар қабул қилинди.

Президентимизнинг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги [23] Қарорида ҳам таълим сифатини тизимли равишда яхшилаб боришини таъминлайдиган аниқ вазифалар белгилаб берилган. Жумладан, мазкур қарорни ижроси асосида қабул қилинган “Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолаш тизими тўғрисида”ги Низомга мувофиқ талабага, унинг меҳнатига, билимига мос равишда объектив баҳо қўйиш орқали бу соҳада ўтмишда, узоқ йиллар давомида йўл қўйилган камчиликларни олди олинади. Шунингдек, таълим сифатини яхшилаш мақсадида ОТМ таълим йўналишлари бўйича ўқув режалари мукамаллаштирилмоқда, ахборот-коммуникацион ва педагогик технологиялари жорий қилинмоқда, хорижлик мутахассислар таклиф қилинмоқда.

Юқорида баён қилинганлар билан бир қаторда таълим сифатини такомиллаштиришда таълим жараёнида касбий педагогик йўналирилганлик принципига амал қилиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Олий таълим муассасаси таълим жараёнида ўқиш-ўргатишни касбий-педагогик йўналтирилганлик асосида ташкил этиш унда ўқитиладиган ҳар бир фан мазмуни бўлажак мутахассиснинг келгуси педагогик фаолиятига тайёрлашга қаратилишини талаб этади. Бошқача айтганда, умумий ўрта таълим мактаблари, лицей, касб-хунар коллежлари учун педагогик кадрлар

тайёрлаётган олий таълим муассасасида ўқитиладиган умумкасбий, мутахассислик фанлари, ва улар билан боғлиқ аудиториядан ташқари машғулот (илмий тўғарак, мавзули кеча, экскурсия, олимпиада ва б.к.)ларнинг ҳар бирини ўрганиш кафедра профессор-ўқитувчиларидан умумтаълим фанларининг дастурлари мавзулари мазмунига мос равишда таълим жараёнининг дидактик вазифалари ва таълим технологияларини намоён қилишни ва улар билан бўлажак ўқитувчиларни мунтазам равишда қуроллантириб боришни тақозо этади.

Албатта, бу бир зумда ҳал бўладиган услубий иш бўлмай, у кафедра профессор-ўқитувчиларидан ўз устларида мунтазам ишлашни, баъзан илмий-услубий изланишлар олиб боришни талаб этади. Масалан, мазкур ўқув-услубий қўлланманинг тузувчиларидан бири “Умумий физика” фанининг “Атом ядро физика” бўлимини талабаларга ўргатишда уларнинг эътиборини умумий ўрта мактаб 9-синф физика фанининг “Атом физикаси асослари” каби катта бўлими (10 соат ажратилган) мактаблар ва академик лицей, коллежларда радиоактив моддаларни сақлаш ва улар билан ишлашга рухсат берилмаганлиги сабабли, мазкур бўлим асосан назарий жиҳатдан ўрганилиб, таълим олувчиларнинг олган билимлари амалий кўникмалар билан мустаҳкамланмаётганлигига, яъни таълим олувчилар бажариши лозим бўлган тажриба ва лаборатория ишлари амалга ошмаётганлигига қаратди.

Мазкур камчиликларни бартараф этиш учун у ОТМ “Атом ядро физикаси” умумкасбий фанининг тегишли мавзу, саволларига оид материалларни талабаларга баён қилиш жараёнида уларга ўзлари яшаб турган ҳудудлардан турли туман ўсимликларни, айниқса таркибида нисбатан кўпроқ табиий радиоактив моддалар бўлган шувоқ, янтоқ, ғумон ва бошқаларни тўплаб, қуйдириб қулини кафедрага келтириш бўйича топшириқ берди.

Бўлажак физика ўқитувчилари “Атом ядро физикаси” фани бўйича ОТМда лаборатория машғулотларини ўзлари тайёрлаган ўсимлик куллари

асосида табиий радиоактивлик ходисаси билан боғлиқ муҳим тушунчаларни, яъни радиоактив ярим емирилиш даври, радиоактив моддалар чиқарадиган альфа, бета, гамма нурларининг хусусиятлари ҳамда бета нурланиши кучли бўлган ўсимликлар кулидан фойдаланиб, бета нур(электрон)ларни турли модда (картон, полиэтилен плёнкалари, алюминий фольгалар ва б.қ.)лардан ўтишининг экспоненциал қонуниятлари тўғрисидаги тушунчаларни аниқлаштириш имкониятларига эга бўладилар.

Айни пайтда, маърузачи айрим ўсимликларнинг радиоактив моддаларни тўплаши тўғрисида тўхталиб, талабаларни келгуси педагогик фаолиятларида мазкур масала бўйича мактаб биология ўқитувчиси билан ҳамкорликда ишлашларига даъват этди.

Шундай қилиб, таълимда касбий-педагогик йўналтирилганли принципини қўллаш ОТМда ўқитиладиган ҳар бир фанни бакалавр талабага унинг келгуси педагогик фаолиятига нима беришини англаб бориши туфайли унинг ўқиш, ўрганишга бўлган мотивини кучайтиради. Бу эса шубҳасиз, таълим сифатини яхшилашга хизмат қилади.

Шу муносабат билан мазкур ўқув-услубий қўлланмада “Математика таълими”, “Бошланғич таълим, спорт ва тарбиявий иш”, “Физика ва технология (меҳнат) таълими” йўналишлари бўйича умумқасбий фанларни касбий-педагогик йўналтирилганлик асосида ўрганиш ҳамда шу қаторда бўлажак педагогик кадрларни маънавий тарбиялаш билан боғлиқ масалалар муҳокама қилинган.

2.Ижтимоий фанларни ўрганиш жараёнида касбий-педагогик йўналтирилганлик (айрим намуналар)

№	Ижтимоий фанлар мавзу, саволлари	Одобнома фани, синф, мавзу, саволлари
1.	2.	3.
	<p>Озод ва обод Ватанни англаш ва қадрлаш туйғуси (Миллий истиқлол ғояси)</p> <p>Ёшларнинг давлат рамзларига муносабати. Унинг муқаддаслиги. Унга бўлган эҳтиром ва эътиборнинг миллий ғояга ишонч ва эътиқод билан боғлиқлиги (Миллий истиқлол ғояси)</p> <p>Ўзбекистон Республикаси инсон ва фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари тизими. Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг конституциявий кафолатлари (Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганиш)</p>	<p>Ватанинг-онанг. Ватан соғинчи. Ватанни севиш нима? Ватанимиздаги тарихий обидалар. Ягонадир ватанинг сенинг.</p> <p>Ўзбекистон Республикасининг байроғи (1991 йил 18-ноябрь), герби (1992 йил 2-июль), мадҳияси (1992 йил 10-декабрь) ва Конституцияси (1992 йил 8-декабрь)</p> <p>Биз яшаётган олам. Мен табиатни қандай асрашим мумкин? Хайвонларга муносабат. Табиат қўйнига саёҳат. Конституциямизда болалар ҳуқуқи. Бола ҳуқуқлари. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни ҳақида.</p>
	Ахлоқий маданият ва касбий одоб...Муомила одоби ва	Инсон гўзаллиги, одоб-ахлоқи билан. Муқаддас китодларжда болалар

<p>унинг ахлоқий меъёрларида ўзини намоён қилиши. ...шифокорлар одоби, педагог одоби, тadbирлар, савдо ходими одоби....(Ахлоқшунослик)</p> <p>Экологик тарбиянинг ахлоқий асослари (Ахлоқшунослик)</p> <p>Табиатнинг гўзаллик ва улуғворлик манбаи экани....(Эстетика)</p>	<p>одоби. Донолар одоб–ахлоқ, дўстлик ҳақида. Совға бериш ва совға олиш одоби.</p> <p>Мен табиатни қандай асрашим мумкин?</p> <p>Мароқли саёҳат.</p>
<p>Миллий ғоя ва ёшлар</p>	<p>Инсон қадри(II бўлим)</p>
<p>Миллий ғурур ва ор-номус. Ёшларнинг миллий ғурур , ор-номус, кадр қиммати англашининг миллий ғоя билан боғлиқлиги. Миллий ғурур ва ор-номусни баланд тутиш, кадр-қимматини камситмаслик.</p>	<p>1.Умр мазмуни. Яхши фарзанд ўстириш</p> <p>2.Етим ва ногиронларга</p> <p>А)Жадидчилик-миллий ғоя учун кириш фалсафаси.</p>
<p>Миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик.</p>	<p>Сўзлашув одоби (III бўлим)</p>
<p>Тил – миллат руҳиятининг ифодаси эканлиги. Давлат тилини билишнинг миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик</p>	<p>1.Тилга ихтиёрсиз – элга эътиборсиз.</p> <p>2.Яхшилик ҳам ёмонлик ҳам ёмонлик ҳам ўзингиздан (Абдулла Авлоний)</p> <p>3.Сўз – ноёб гавҳар.</p>

<p>фазилатлари ва ижтимоий маънавий юксалишдаги аҳамияти. (Миллий истиқлол ғояси)</p>	
<p>5-мавзу. Ўзбекистонда инсон ва фуқароларнинг Конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари. Ўзбекистон Республикасида инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари эркинликлари ва бурчлари тизими...конституциявий кафолатлари...бурчлари(Ўзбек истон Республикаси конституциясини ўрганиш)</p>	<p>1.Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция, 1989 йилда БМТ томонидан қабул қилинган мазкур конвенцияни 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси расман тан олган.</p> <p>Унда болалар алоҳида ғамхўрлик ва ёрдам ҳуқуқига эга эканликлари, соғлом ва ҳар томонлама уйғунлашган ҳолда камолга етишлари, тинчлик, кадр-қиммат, сабр-тоқат, эркинлик, тенглик руҳида тарбиялашлари лозимлиги, жаҳондаги барча мамлакатларда ниҳоятда оғир шароитда яшаётган болалар борлиги ва улар алоҳида эътиборга муҳтож эканлиги таъкидланган.</p> <p>2.Буни сен билишинг керак. Яшаш ҳуқуқ ва эркинликлар: яшаш ҳуқуқи (24-модда); қийноққа, зўравонлик ва бошқаларга дучор қилиши мумкин эмас (26-модда), ҳарким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлигига эга (29-модда), виждон эркинлиги кафолатланади(иккинчи бўлим, VIII боб)</p>
<p>5-мавзу. Ахлоқшуносликнинг</p>	<p>Куч адолатдадир (VI бўлим).</p>

<p>асосий тушунчалари.</p> <p>Адолат, бурч.....тушунчалари (Ахлоқшунослик).</p> <p>3-мавзу 1-боб. Ўзбекистон конституциясининг мақсад – вазифалари. Унинг давлат ва жамиятдаги ўрни ва аҳамияти.(Ўзбекистон Конституциясини ўрганиш).</p>	<p>Конституция - асосий қонунимиз. Ўзбекистон фуқоролари бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга, қонун олдида жавоб беради (18-модда); ҳар бир киши меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, ишсизликдан химояланиш ҳуқуқига эга (37-модда); Фуқаролар Конституция ва Қонунларга риоя қилишлари, бошқа кишиларнинг эркинликлари, шаъни, кадр–қимматини ҳурмат қилишга мажбурдирлар (48-модда); фуқаролар халқимизнинг маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар (49-модда); фуқаролар атроф–муҳитга эҳтиёткорлик муносабатда бўлишга мажбурдирлар (50-модда); фарзандлар ота-оналарнинг насл-насабидан қатъий назар қонун олдида тенгдирлар. Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади(65-модда); Вояга етган, меҳнат қилишга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар (66-модда)</p>
<p>2-мавзу. Жамият тараққиётининг ғоя, мафкуралар билан ўзаро боғлиқлиги.</p>	<p>Ўзликни англаш (VIII) бўлим.</p> <p>1.Истиқлол берган буюк неъматлар.</p> <p>2.Темурийлар тарихи Давлат музейи.</p>

<p>Бунёдкор ғояларнинг тарихий илдизлари...Амир Темурнинг бунёдкор ғоялари (Миллий истиқлол ғояси)</p> <p>Амир Темур ва temuрийлар даври</p> <p>-ўрта асарлар мусулмон шарқи санъати тараққиётининг олтин даври сифатида (Эстетика).</p> <p>Амир Темур ва temuрийлар давлати, унинг ижтимоий – сиёсий ҳаёти. “Темур тузуклари...”(Фалсафа)</p>	
<p>2-мавзу. Жамият тараққиётининг ғоя, мафкура билан ўзаро боғлиқлиги.</p> <p>Бунёдкор ғояларининг тарихий-фалсафавий илдизлари. Зардуштнинг бунёдкор ғояси (Миллий истиқлол ғояси)</p>	<p>IX бўлим Фаровонлик – ҳаёт кўрки.</p> <p>1.Юрт тинчлиги.</p> <p>2.Миллатлараро тотувлик</p> <p>X бўлим. “Авесто”-ғуруримиз</p> <p>3.Мўтабар қадимий қўлёзмамиз.</p> <p>4.Давъат: эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу иш.</p>
<p>10-мавзу. Озод ва обод Ватанни англаш ва қадрлаш туйғуси (Миллий истиқлол ғояси)</p> <p>Ёшларнинг давлат рамзларига муносабати. Унинг мукаддаслиги. Унга бўлган эҳтиром ва эътиборнинг миллий ғояга ишонч ва</p>	<p>Ватанинг – онанг. Ватан соғинчи. Ватанни севиш нима? Ватанимиздаги тарихий обидалар. Ягонадир ватанинг сенинг.</p> <p>Ўзбекистон Республикасининг байроғи (1991 йил 18-ноябрь), герби (1992 йил 2-июль), мадхияси (1992 йил 10-декабрь) ва Конституцияси (1992 йил 8-декабрь)</p>

<p>эътикод билан боғлиқлиги (Миллий истиқлол ғоси) Жамиятнинг табиатга таъсири...Экологик муаммоларни вужудга келиш сабаблари ... Ўзбекистонда табиатни асраб авайлаш...(Фалсафа) Ўзбекистон Республикасида инсон фуқароларнинг Конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларининг Конституциявий кафолатлари (Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганиш)</p>	<p>Биз яшаётган олам. Мен табиатни қандай асрашим мумкин? Хайвонларга муносабат. Табиат қўйнига саёҳат. Конституциямизда болалар ҳуқуқи.Бола ҳуқуқлари. “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонун ҳақида.</p>
<p>Ахлоқий маданият ва касбий одоб...Муомила одоби ва унинг ахлоқий меъёрларида ўзини намоён қилиши. ...шифокорлар одоби, педагог одоби, тадбиркор, савдо ҳодими одоби....(Ахлоқшунослик) Экологик тарбиянинг ахлоқий асослари (Ахлоқшунослик) Табиатнинг гўзаллик ва улуғворлик манбаи экани....(Эстетика)</p>	<p>Инсон гўзаллиги - одоб-ахлоқи билан. Муқаддас китобларда болалар одоби. Донолар одоб–ахлоқ, дўстлик ҳақида...Совға бериш ва совға олиш одоби. Мен табиатни қандай асрашим мумкин? Мароқли саёҳат.</p>
<p>2-мавзу. Марказий Осиёда фалсафий фикрлар, унинг</p>	<p>«Авесто» ғуруримиз (X бўлим) 1.Муътабар қадимий кўлёзма.</p>

<p>жахон шахси маданияда тутган ўрни.</p> <p>“Авесто” ва зардуштийлик ғоялари. Авесто-мамлакатимиз цивилизацияси ва халқларимиз ижтимоий фикри тарихининг қадимги намунаси (Фалсафа)</p> <p>2-мавзу. Ахлоқий таффақкур тараққиётининг асосий босқичлари.</p> <p>“Авесто”- Турон ва Эрон халқларининг ахлоқий қонун-қоидаларининг қадимий мазмуни сифатида.</p> <p>(Ахлоқшунослик)</p>	<p>2.Давлат:эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу иш зардушт насихатлардан намуналар.</p>
<p>Она-тили миллат руҳи (Фалсафа)</p>	<p>Тилга ихтиёрсиз – элга эътиборсиз. Сўз-ноёб гавхар.</p>

Инсон қадри(II бўлим)	
<p>Миллий ғоя ва ёшлар. Миллий ғурур ва ор-номус. Ёшларнинг миллий ғурур , ор-номус, қадр-қиммати англашининг миллий ғоя билан боғлиқлиги. Миллий ғурур ва ор-номусни баланд тутиш, қадр-қимматни камситмаслик...</p>	<p>1.Умр мазмуни. Яхши фарзанд ўстириш</p> <p>2.Етим ва ногиронларга.</p> <p>Жадидчилик- миллий ғоя учун кураш фалсфаси</p>
<p>Миллатлараро тотувлик, миллий</p>	<p>Сўзлашув одаби (III бўлим)</p>

<p>ва диний бағри кенглик. Тил – миллат руҳиятининг ифодаси эканлиги. Давлат тилини билишнинг миллатлараро тотувлик, миллий ва диний бағрикенглик фазилатлари ва ижтимоий маънавий юксалишдаги аҳамияти. (миллий истиклол гоёси). Она тили миллат руҳи (фалсафа)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тилга ихтиёрсиз – элга эътиборсиз. 2. Яхшилик ҳам ёмонлик ҳам ўзингиздан (Абдулла Авлоний) 3. Сўз – ноёб гавхар.
<p>Ўзбекистонда инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинлари ва бурчлари. Ўзбекистон Республикасида инсон ва фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари тизими... конституциявий кафолатлари... бурчлари (Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганиш)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция, 1989 йилда БМТ томонидан қабул қилинган. Мазкур конвенцияни 1992 йилда Ўзбекистон Республикаси расман тан олган. Унда болалар алоҳида ғамхўрлик ва ёрдам ҳуқуқига эга эканликлари, соғлом ва ҳар томонлама уйғунлашган ҳолда камолга етишлари, тинчлик, қадр-қиммат, сабр-тоқат, эркинлик, тенглик руҳида тарбиялашлари лозимлиги, жаҳондаги барча мамлакатларда ниҳоятда оғир шароитда яшаётган болалар борлиги ва улар алоҳида эътиборга муҳтож эканлиги таъкидланган. 2. Буни сен билишинг керак. Яшаш ҳуқуқ ва эркинликлар: яшаш ҳуқуқи (24-модда); қийноққа, зўравонлик ва бошқаларга дучор қилиши мумкин эмас

	(26-модда), ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлигига эга (29-модда), виждон эркинлиги кафолатланади (иккинчи бўлим, VIII боб)
<p>5-мавзу. Ахлоқшуносликнинг асосий тушунчалари. Адолат, бурч... тушунчалари (Ахлоқшунослик).</p> <p>3-мавзу. Ўзбекистон Конституциясининг мақсад – вазифалари. Унинг давлат ва жамиятдаги ўрни ва аҳамияти (Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини ўрганиш).</p>	<p>Куч адолатдадир (VI бўлим). Конституция – асосий қонунимиз. Ўзбекистон фуқоролари бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга, қонун олдида жавоб беради (18-модда); ҳар бир киши меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, ишсизликдан химояланиш ҳуқуқига эга (37-модда); Фуқоролар Конституция ва Қонунларга риоя қилишлари, бошқа кишиларнинг эркинликлари, шаъни, қадр–қимматини ҳурмат қилишга мажбурдирлар (48-модда); фуқоролар халқимизнинг маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар (49-модда); фуқоролар атроф–муҳитга эҳтиёткорлик муносабатда бўлишга мажбурдирлар (50-модда); фарзандлар ота-оналарнинг насл-насабидан қатъий назар қонун олдида тенгдирлар. Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади (65-модда); Вояга етган, меҳнат қилишга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар (66-модда)</p>
2-мавзу. Жамият тараққиётининг	Ўзликни англаш (VIII) бўлим.

<p>ғоя, мафкуралар билан ўзаро боғлиқлиги.</p> <p>Бунёдкор ғояларнинг тарихий илдизлари...Амир Темурнинг бунёдкор ғоялари (Миллий истиқлол ғояси)</p> <p>Амир Темур ва темурийлар даври</p> <p>-ўрта асарлар мусулмон шарқи санъати тараққиётининг олтин даври сифатида (Эстетика).</p> <p>Амир Темур ва темурийлар давлати, унинг ижтимоий–сиёсий ҳаёти. “Темур тузуклари...”(Фалсафа)</p> <p>2-мавзу. Жамият тараққиётининг ғоя, мафкура билан ўзаро боғлиқлиги. Бунёдкор ғояларининг тарихий-фалсафий илдизлари. Зардуштнинг бунёдкор ғояси (Миллий истиқлол ғояси)</p>	<p>1.Истиқлол берган буюк неъматлар.</p> <p>2.Темурийлар тарихи Давлат музейи.</p> <p>IX бўлим Фаровонлик – ҳаёт кўрки.</p> <p>1.Юрт тинчлиги.</p> <p>2.Миллатлараро тотувлик</p>
<p>2-мавзу. Марказий Осиёда фалсафий фикрлар, унинг жахон маданиятида тутган ўрни.</p> <p>“Авесто” ва зардуштийлик ғоялари. Авесто-мамлакатимиз цивилизацияси ва ҳалқларимиз ижтимоий фикри тарихининг</p>	<p>X бўлим. “Авесто”-ғуруримиз</p> <p>1.Мўтабар қадимий қўлёзмамиз.</p> <p>2.Давъат: эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу иш.</p>

<p>кадимги намунаси (Фалсафа)</p> <p>Ахлоқий таффакур</p> <p>тараққиётининг асосий</p> <p>босқичлари.</p> <p>“Авесто”- Турон ва Эрон</p> <p>халқларининг ахлоқий қонун-</p> <p>қоидаларининг қадимий мажмуи</p> <p>сифатида. (Ахлоқшунослик)</p>	
<p>7-мавзу. Санъат турлари ва</p> <p>уларнинг алоқадорлиги.</p> <p>Санъат турлари:...муסיқа,</p> <p>қўшиқчилик (Эстетика)</p> <p>8-мавзу. Миллий ғоя ва миллий</p> <p>маънавий кадриятлар миллий</p> <p>ғояни шаклланишида санъат,</p> <p>муסיқанинг ўрни (Миллий</p> <p>истиқлол ғояси).</p>	<p>Мумтоз санъат – фаҳримиз.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Боболаримиз, момоларимиз куйлаган қўшиқлар. 2.Санъаткор-қалб чироғи. 3.Муסיқа тинглашни биласизми?

**3. “Бошланғич таълим, спорт ва тарбиявий иш” таълим йўналиши
бўйича умумкасбий фанларни ўрганиш жараёнида касбий-педагогик
йўналтирилганлик.**

(“Одам анатомияси, ёш физиологияси ва гигиенаси, экология”, “Она тили”
фанлари мисолида айрим намуналар).

№	Умумкасбий фанлар мавзу ва саволлари	Бошланғич таълим фанлари мавзу ва саволлари
1.	2.	3.
1.	Ҳаракат аъзолари тизими. Суяклар ўзаро бирикиши.	Скелет: суяклар (3 – синф)
2.	Мускуллар. Мускулларнинг такомиллаши . Мускулларнинг тузилиши...мускуллар иши...Болалар мускуллари.	Мускуллар (3 – синф)
3.	Одам танасини тузилишига тааллуқли ҳаракатлар (Одам анатомияси)	Одам танаси (3-синф)
4.	Ички аъзолар. Умумий маълумотлар. Хазм аъзоларнинг тузилиши... Ингичка ичак.... Йўғон ичак...Жигарнинг тузилиши (одам анатомияси)	Одам танаси:жигар, ошқозон, ичак... (3 – синф)
5.	Нафас аъзоларининг тузилиши...Ўпкалар, упканинг сигментлари	Ўпка ва нафас олиш. Ўпка ва унинг вазифалари (3 – синф)
6.	Қон томирлари системаси. Юрак. Артерия қон томирлари. Катта ва кичик қон айланиш	Юрак ва қон томирлари. Юрак ва унинг вазифаси. Танада қоннинг ҳаракати (3 – синф)

	доирлари (Одам анатомияси)	
7.	Нерв системаси. Орқа миянинг жойлашиши, тузилиши. Бош миянинг жойлашиши. Бош мия тараққиёти. Узунчоқ мия, ўрта мия... (Одам анатомияси)	Нерв системаси. Дам олишнинг аҳамияти. Бош мия, орқа мия ва уларининг фаолияти (3 – синф)
	Сезги аъзолари... кўриш анализаторлари...таъм ва хид билиш анализаторлари (одам анатомияси)	Сезги органлари: кўз, кулоқ, бурун, тил, тери (2 – синф)
	Экология фани хақида тушунча, унинг табиат муҳофазасидан фарқи...	Табиат ва инсон (2 – синф). Экология: табиат ва инсон – бир бутун. Ўзбекистон Республикаси “Қизил китоби” (3 – синф).
	Экология табиатдан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишнинг назарий асоси.	Табиатга ғамхўрлик қилиш. “Қизил китоби” огоҳлик белгиси (4 – синф).
	Қуёш тузилиши, Қуёш доғлари, активлиги. Фото сфера. Қуёш доғи. Ернинг қуёш атрофида айланиши (Табиатшунослик асослари)	Атрофимиздаги табиат. Қуёш. Қуёш ёруғлиги ва иссиқликнинг атрофимиздаги табиат учун аҳамияти. Об – ҳаво. Йил фасллари.
	Гулли ўсимликлар бўлими (Табиатшунослик асослари)	Ўсимликлар дунёси. Маданий ва ёввойи ўсимликлар. Ўсимликлар. Гуллар: атиргул, чиннигул, райхон ва бошқа гуллар
	Сут эмизувчилар синфи (Табиатшунослик асослари)	Ҳайвонат олами. Уй ҳайвонлари: қарамол, қўй, эчки, от, ит, мушук ва бошқа ҳайвонлар

Мушуксимонлар (мушук, йўлбарс, сиртлон, қоплон). Итсимонлар (ит, бўри, тулки, чиябўри). Балиқлар синфи	Ёввойи хайвонлар: бўри, тулки, айиқ, йўлбарс, шер, илон, балиқ, бақа ва бошқалар
Қушлар синфи: чумчуксимонлар, кабутарсимонлар	Қушлар: Қалдирғоч, чумчук, майна, қарға, булбул, саъва, кабутар, мусича
Ўргамчаксимонлар, чаёнлар, ўсимликхур, қон сўрувчи каналар. Ҳашоратлар. Тўғри қаноатлилар туркими. Парда қаноатлилар (асаларилар, чумолилар) ва уларнинг халқ хужалигидаги аҳамияти	Ҳашоратлар: Капалак, ниначи, пашша, чивин, чигиртка, хонқизи, ари, асалари, ўргимчак.
Ернинг биосфералари: Географик қобик ва унинг таркиби. Геотаркиблар	Бизнинг ўлка. Биз яшайдишган ўлка – Ўзбекистон. Ўлкамизда тоғлар, далалар, яйловлар, чўллар, ўрмонлар, дарёлар мавжудлиги

II – сиф

Тўғри қанотлилар туркими. (Осиё чигирткаси, туркман чигирткаси экинларга зиён келтиради). Ўргамчиксимонлар туркими. (Йиртқич, паразит, ўсимликхўр, захарли). Пардақанотлилар (асаларилар,	Ўлкамизда куз.Кузги ҳашоратлар:Фойдали ва зарарли ҳашоратлар.
---	---

	чумолилар)	
	Кушлар синфи: (чумчуксимонлар, кабутарлар, йиртқич кушлар)	Ўлкамизда учрайдиган кушлар: Ҳашоратхур, донхур, йиртқич (гуштхур), ҳаммахур кушлар
	Ўсимликлар дунёси: раънодошлар оиласи, қоқиўтдошлар оиласи, лоладошлар оиласи.	Она заминимиз. Ер – сайёра. Глобус. Ернинг қуёш атрофида айланиши, Ойнинг ер атрофида айланиши. Ер юзасининг тузилиши. Ер юзасидаги тоғлар, текисликлар ва сувли жойлар. Ўлкамизда баҳор. Баҳорда ўсимликлар ҳаёти: эрта баҳорда очиладиган гуллар. Дарахтларнинг гуллаши.
	Умуртқасиз ҳайвонларга умумий таъриф.	Баҳорда ҳашоратлар ҳаёти: ҳашоратларнинг ўйғониши ва ҳаёт кечириши.
	Сут эмизувчилар синфи Ернинг геосфералари: Географик қоббойликларик, Ер пустида жойлашган қазилма	Ёввойи ҳайвонларнинг табиатдаги ўрни. Фойдали қазилмалар. Ер ости бойликлари: Металлар, Гранит, Қум ва гил. Кальцитлар: бур, оҳатош,Тоштемир... Нефть....., Табиий газ.....
Ўсимликлар		
	Бир уруғ паллали ва икки уруғ паллали ўсимликлар. Ҳаётинг шакллариға кўра:	Тупроқ ва унинг аҳамияти. Тупроқнинг таркиби. Ўсимликлар..... Атрофимиздаги

	Магнолиясимонлар синфи, раънодошлар, дарахт, бута ва ўсимликлар, гулхайридошлар оиласи	Ўсимликларнинг дарахт, бўта ва ўтларга бўлиниши..... Ғўза ва уни парвариш қилиш.....
	Қунғир бошоқдошлар оиласи: буғдой, шоли, маккажухори. Буғдойдошлилар оиласига – ғумай, ажирик. Раънодошлар (Rosiodeae) оиласига (қулупнай). Карамдошлар (Brassicaceae) оиласи	Донли экинлар: буғдой, шоли, ва маккажухори, уларни парвариш қилиш..... Бегона ўтлар: Зарпечак, ғумой, шўра.... Картошка, сабзавотлар, қулупнай, полиз экинлари, мевали дарахтлар, мевали бута ўсимликлари.....
	Кактуслар (Cactaceae), Лола (Turpae) туркуми, Семизакдошлар (Grassulaceae) оиласи, Қирбуғум тоифа (Equisetophyta) ўсимликлар сийдик ҳайдовчи, қон тўхтатувчи восита)	Манзарали ўсимликлар....., Гулзор ўсимликлар....., Доривор ўсимликлар.... Тут дарахти.....Ипак қурти ва уни боқиш.
	Қушлар синфи: Чумчуксимонлар (майна, зағизғон, читтак), Кабутарсимонлар (кабутар, мусича, ғуррак) . Сут эмизувчилар синфи	Ҳайвонлар дунёси. Фойдали ва зараркунанда ҳашоратлар, қушлар, ҳашоратхўр қушлар, ҳайвонлар, Қорамоллар, қўйлар, отларнинг...
	Умиртқасиз ҳайвонларга умумий тафсиф: Балиқлар синфи, сувда ҳам, қуруқликда ҳам яшовчилар синфи, Қушлар синфи (чумчуксимонлар, йирткич қушлар)	Ҳайвон хилма-хиллиги, балиқлар, бақа ва қурбақа, Ўтхур ва гуштхур ҳайвонлар, Озуқа занжири: “Қизил китобга киритилган ўсимликлар ва ҳайвонлар, уларни асраш”

IV – синф	
Ер – Қуёш системасидаги сайёра	
Ернинг ички тузилиши. Ернинг шакллари. Ернинг суткалик айланиши.	Юлдузлар. Қуёш – энг яқин юлдуз. Қуёш системасидаги сайёралар. Кометалар ва метеороидлар. Ер – сайёра. Ернинг тузилиши ва ўлчами. Глобус – ернинг модели..., Ернинг ўз ўқи атрофида ..., Қуёш атрофида айланиши
Ер юзаси табиатининг хилма – хиллиги	
Географик қобик ва унинг таркибий қисмлари. Ер пусти, сув хавзаси (Океан ва қуруқлик сувлари), ҳаёт қобиғи (ўсимликлар ва ҳайвонлар). Геотаркиблар.	Ер юзасининг асосий шакллари: тоғ, текислик ва океанлар. Ўлкамиз худудидаги асосий дарёлар, кўллар, каналлар, сув омборлари. Ўрмон табиати. Ўрмондаги ўсимликлар ва ҳайвонот дунёси..., Чўл табиати... тоғлар, тоғлардаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, дашт табиати..., даштлардаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси.
Икки уруғ паллали ўсимликлар синфи: шурадошлар (Chenopodiaceae) оиласи: саксаул гуруҳига кирувчи оқ ва қора саксаулар; терисен, эбалак, саған, изин, балиқ кўз, шурак, қуён жун, дона шур	Чўл табиати ..., Чўллар. Чўллардаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси.

	<p>Ўсимликлари. Сут эмизувчилар синфи (туялар, қора моллар, қора кулқўйлар): юмрон қозиклар.</p>	
	<p>Бир уруғпаллали ва икки уруғпаллали ўсимликлар (Бўйимдорон, эрмон, андиз, исфарақ. Итқўноқ, ширач, қўзиқулоқ, оққурай, капри); лалмикор экинлар (буғдой, арпа, нухат); Суғориладиган ерларда (Олма, Нок, Ёнғоқ, Бодом, Писта, Ток) ўстирилади.</p>	<p>Қўриқхоналар. Ўзбекистон қўриқхоналарида сақланадиган ноёб ҳайвонлар. Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг табиий бойликларни муҳофаза қилиш соҳасида олиб бораётган чора–тадбирлари.</p>
	<p>Бир йиллик, кўп йиллик ўтлар, бўта ва дарахтлар, айниқса мевали дарахтлар (ёнғоқ, олма, тоғ олчаси, дўлана, бодом, қатронғи, нок); арча, терак, қайин; Бўталар (наматак, учқат, зирк, табулғи, ирғай); Чорва моллари (қорамоллар, қўйлар, эчкилар) Кўл қанотлилар (кўр капалаклар, шом капалаклар); кемирувчилар (олмахонлар); Йиртқичлар (бури, тулки, чиябўри)</p>	<p>Тоғ табиати..., тоғлар, тоғлардаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси. Дашт табиати..., даштлардаги ўсимлик ва ҳайвонот дунёси.</p>
<p>(Фонетика)</p>		
	<p>Нутқ товушлари, урғу, оханг... Нутқ аъзолари... Нутқ аппарати</p>	<p>Нутқ. Оғзаки ва ёзма нутқ (1 – синф).</p>

	<p>Нутқ товушлари...</p> <p>Унли ва ундош товушлар</p> <p>Фонетик сўз, бўғин, товуш</p>	<p>Нутқ (2 – синф).</p> <p>Товуш... Унли товушлар...</p> <p>Ундош товушлар (1).</p> <p>Товушлар... Унли товушлар... Ундош товушлар...</p> <p>Жарангли ва жарангсиз товушлар. (2 – синф).</p>
--	---	--

(Графика ва орфография)

	<p>Ўзбек графикаси (ёзув тизими) хақида маълумот. Ҳарф тилнинг асосий график воситаси эканлиги</p> <p>Товуш ва ҳарф.</p> <p>Алифбо (алфавит)</p> <p>Ўзбек имлосининг асосий қоидалари: айрим ҳарфлар, ўзак – негиз ва қўшимчалар, қўшма сўзлар имлоси, бўғин кўчириш</p> <p>Бош ҳарфларнинг ёзилиши</p>	<p>... Ҳарфлар. Тутуқ белгиси(1)</p> <p>Товуш ва ҳарф.</p> <p>Унли товушлар ва ҳарфлар.</p> <p>Ундош товушлар ва ҳарфлар.</p> <p>Алифбо (1)</p> <p>Товушлар ва ҳарфлар. Унли товушлар ва ҳарфлар.</p> <p>Ундош товушлар ва ҳарфлар.</p> <p>Жарангли ва жарангсиз ундош товушлар (2 – синф).</p> <p>Товушлар ва ҳарфлар. Бўғин.</p> <p>Алифбо (3 – синф).</p> <p>Алифбо (4 – синф).</p> <p>Кишилар исм ва фамилиясининг бош ҳарф билан ёзилиши.</p> <p>Жой номларининг бош ҳарф билан ёзилиши...</p>
--	---	---

(Лексикология)	
<p>Сўзнинг лексик ва грамматик маъноси. Бир маъноли ва кўп маъноли сўзлар</p> <p>Касб–хунар лексикаси</p> <p>Термин ва терминологик лексикаси (атамалар лексикаси)</p>	<p>Сўз. Сўзнинг маъноси (1)</p> <p>Шахс ва нарсанинг номини билдирадиган сўзлар.</p> <p>Шахс ва нарсанинг белгисини билдирадиган сўзлар (1 – синф)</p> <p>Сўз. Шахс ва нарса номини билдирадиган сўзлар (2 – синф)</p> <p>Шахс ва нарса ҳаракатини билдирадиган сўзлар (2 – синф)</p> <p>Саноқ ва тартибни билдирадиган сўзлар (2 – синф)</p>
(Сўз ясаши)	
<p>Сўз ясовчи, шакл ясовчи, сўз ўзгартирувчи аффикслар</p> <p>Туб ва ясама сўзлар. Сўз ясаши ҳақида умумий маълумот. Ўзбек тилида сўз ясашиш усуллари...</p>	<p>Сўз ясовчи қўшимчалар</p> <p>Сўзларни ўзаро боғловчи қўшимчалар (3 – синф)</p>
(Морфология)	
<p>Морфологик грамматиканинг сўз туркумлари. Сўзнинг бирикиш вақтидаги ўзгариши. Сўзнинг морфологик тузилиши. Сўзларнинг от, сифат, сон, олмош, феъл, равиш, кўмакчи, боғловчи, юклама, модал сўз, ундов сўз, тақлид сўз туркумларига ажралиши.</p> <p>Отларнинг грамматик маъноси...</p>	<p>Сўз туркумлари: от, сифат, сон, феъл (3 – синф)</p> <p>Сўз туркумлари: от – сўз туркуми, сифат сўз туркуми, сон сўз туркуми, кишилик олмошлари, феъл – сўз туркуми (4–синф).</p>

<p>Отларнинг ясалиши</p> <p>Сифат. ... Сифатларнинг ясалиши...</p> <p>Сон. Соннинг граматик маъноси. Соннинг маъно турлари...Бутун сон ва каср сон, касрли сон.</p> <p>Олмош. Олмошнинг граматик маъноси. Олмошнинг маъно турлари: кишилик, ўзлик, кўрсатиш олмлши.</p> <p>Феъл. Феъл замонлари, уларнинг турлари, шахс – сон (ёки тусловчи) аффикслар. Феълнинг ясалиши.</p>	<p>От ясовчи кўшимчалар (3 – синф)</p> <p>От – сўз туркуми. ... От ясовчи кўшимчалар (4 – синф).</p> <p>Сифат. Сифат ясовчи кўшимчалар (3 – синф).</p> <p>Сифат – сўз туркуми. Сифатларнинг маъно турлари. Сифат ясовчи кўшимчалар (4 – синф).</p> <p>Сон (3– синф). Сон сўз туркуми (4 – синф).</p> <p>Кишилик олмошлари. Кишилик олмошларининг келишик кўшимчалари билан қўлланиши (4 – синф).</p> <p>Феъл. Бўлишли ва бўлишсиз феъллар. Феъл ясовчи кўшимчалар (3 – синф).</p> <p>Феъл сўз туркумлари. Феълларининг замонлари. Феълларининг шахс – сон кўшимчалари билан қўлланилиши.</p> <p>Феъл ясовчи кўшимчалар (4 – синф).</p>
---	--

Синтаксис

<p>Сўз бирикмаси, гап бўлаги... Оддий сўз бирикмалари, мураккаб сўз бирикмалари.</p> <p>Гап. Гап – коммуникатив (алоқа) бирлиги...гап турлари: дарак, сўроқ, буйруқ – ундов гаплар. ...Гап бўлаклари... Гапнинг уюшиқ бўлаклари...Ундалма гаплар</p>	<p>Дарак гап. Сўроқ гап. Буйруқ гап.</p> <p>Ҳис – ҳаяжон гап. Гап бўлаклари. Бош бўлақлар.</p> <p>Гапда сўзларнинг боғланиши (3 – синф).</p> <p>Гап бўлаклари. Гапда сўзларнинг боғланиши. Уюшиқ бўлакли гаплар. Ундалма (4 – синф).</p>
--	--

**4. «Бошланғич таълим, спорт ва тарбиявий иш» таълим
йўналиши бўйича умумкасбий фанларнинг касбий-педагогик
йўналтирилганлик орқали бўлажак ўқитувчиларни маънавий
фаолиятга тайёрлаш имкониятлари**

(айрим намуналар)

Умумкасбий фанлари мавзу ва саволлари	Бошланғич таълим фанлари мавзу ва саволлари	Маънавий тарбия мазмуни
1.Ўсимликлар анатомияси ва морфологияси (Ботаника)	Гулли ўсимликлар ҳаёти билан умумий танишиш	Абу Райхон Беруний “Ҳиндистон” асарида ўсимликлар организмларининг тузилиши, уларнинг ташқи муҳит билан ўзаро таъсири ҳақида қизиқарли маълумотларни баён қилганлиги, бевосита табиат бағрида ўтказган илмий кузатишлари, тажрибалари асосида табиатдаги барча ҳодиса ва жараёнларни табиий келишувлар асосида бошқарилиши ва уларни ҳеч қандай ташқи куч ўзгартира олмаслиги ҳақидаги фикр– мулоҳазалари билан таништириш орқали талабаларда улуғ қомусий олимга бўлган садоқатни таркиб топтириш
2.Юксак ўсимликлар қадимги давр энг содда тузилишига эга	Ўзбекистонда ботаника фани ривожига асос солган Беруний, Ибн	Абу Наср Форобий, Абу Райхон Берунийнинг сунъий ва табиий танлаш ҳақидаги фикрлари, улар дунёнинг эволюцион ривожланишини Чарльз Дарвиндан

<p>бўлган ўсимликларнинг эволюцион тараққиёти (Ботаника)</p>	<p>Сино, Бобур</p>	<p>1000 йил олдин башорат келганликларини талабаларга асослаб бериш</p>
<p>3.Мускуллар тузилиши. Болалар мускуллари Бош мия катта ярим шарининг тузулиш функциялари ва ёшга оид хусусиятлари. Одам анатомияси. Ҳаракат аъзолари системаси. Суяклар ҳақида. Суякларнинг ўзаро бирлашиши</p>	<p>Мускуллар. Мускулларнинг чарчаши. Таянч ҳаракат системасининг ривожланиши, жисмоний тарбия ва меҳнат... Одам танасининг тузилиши. Скелет, мускуллар, уларнинг вазифалари (2-синф)</p>	<p>Беруний “Инсон организмнинг тузилиши ҳақида”ги китобида ёзилишича, тирик организмда энг муҳими мия бўлиб, у турли организмлар ва уларнинг функциялари алоқаларини таъминлаб туради. Беруний биринчи ва иккинчи сигналлар тизимини тушуниб, ўз даврида барча давлатлар олимларидан 1000 йил аввал органик дунёни эволюцион ривожланиши ҳақида аниқ фикр билдирганини бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларига кўрсатиш.</p>
<p>4.Асаб тизимининг умумий тузулиши. Марказий нерв системаси</p>	<p>Нерв системаси. Орқа мия...Функциялари ...</p>	<p>Абу Наср Форобий тирик организм аъзоларини муҳокама қилиб, бунда энг муҳим аъзо мия эканлиги, у барча организм ва уларнинг функцияларини ўзаро алоқаларини таъминлаб туриши баробарида, у</p>

тузилиши физиологияси		организмда мияни бошқарадиган рухий куч мавжудлигини ва бу куч фақат инсонга хос эканлигини, ҳайвоний куч эса инсонга ҳам ҳайвонга ҳам ҳос эканлигини алоҳида таъкидлаганини кўрсатиш.
5.Овқат ҳазм қилиш органларининг тузилиши физиологияси	Овқатланиш гигиенаси Овқатланиш. Овқатнинг хазм қилиниши.	«Инсон организми тузилиши ҳақида»ги китобида Беруний инсон айрим органларининг тузилиши, функциялари, инсон организми, унинг яхлитлиги ва ўзаро алоқадорлигини таъкидлаб, унинг организмда бўладиган касалликлар ва ўзгаришлар биринчи галда овқатланиш таркиби билан боғлиқлигини, организмни соғломлаштириш учун, соғломлаштирувчи, касалликларни олдини олувчи ва ташхис тадбирларини амалга ошириш зарурлигини, бадантарбия машғулотларининг киши организмга соғломлаштирувчи таъсири тўғрисида илмий асосланган таълимот Ибн Сино томонидан яратилганлигини ва унинг «Тиб қонунлари» китобида баён қилинганлигини талабаларга кўрсатиш
6.Олий нерв	Биринчи ва	Абу Наср Форобийнинг

<p>фаолияти типлари Олий нерв фаолияти физиологияси. И.П.Павловнинг биринчи ва иккинчи сигналлари хақидаги таълимоти. Сезги аъзолари. Кўриш анализаторлари.. . Там ва ҳид билиш анализаторлари.</p>	<p>иккинчи сигналлар системаси Сезги аъзоларининг тузилиши. Сезги турлари. Сезги аъзолари: кўриш, эшитиш. Тери анализаторлари Сезги турлари анализаторлари.</p>	<p>И.П.Павловдан 10 аср илгари биринчи ва иккинчи сигнал тизимлари ҳақидаги таълимотга жуда яқин келиб қолганлигини талабаларга кўрсатиш Абу Наср Форобийнинг атрофимиздаги олам бизнинг сезги аъзоларимиз орқали акс эттирилишини таъкидлаб, улар ташқи (хид, таъм, эшитиш, кўриш, теридаги сезгилар) ва ички сезги аъзоларига бўлинишини, мазкур органларни ташқи муҳит билан тирик аъзолар ички дунёсини боғловчи бўғин ҳисобланишига ҳеч қандай шубҳа қолмаганлигини кўрсатиш. Сезги турлари ҳақида Форобийнинг фикр-мулоҳазалари; Сезги органлар орқали билиш назариясини Беруний, Ибн Сино ижодида янада такомиллашганлигини кўрсатиш, Абу Али ибн Синонинг «Тиб қонунлари» биринчи китобида одам сезги органларини чиниқтириш зарурлиги тўғрисидаги фикрларига талабалар эътиборини жалб қилиш. Сезги турлари ҳақида Абу Наср Форобийнинг фикр – мулоҳазалари; сезги органлари орқали билиш назарияси; Абу Райхон Беруний,</p>
---	---	---

		Абу Али ибн Сино ижодида янада такомиллаштирилганлигини кўрсатиш. Одам сезги органларинини чиниқтириш зарурлиги ҳақида Абу Али ибн Синонинг фикрларини бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларига тушунтириб бериш.
--	--	--

5. «Бошлангич таълим, спорт ва тарбиявий иш» таълим йўналиши умумкасбий фанлар бўйича маънавий йўналтирилган мустақил таълим мазмуни

№	Маънавий йўналтирилган мустақил таълим мазмуни
1.	<p>1. Маъруза матнингизни И.А. Каримовнинг “Юксак маънавият – энгилмас куч” асарининг [15,41-43] бетларида баён қилинган фикрлари билан бойитинг.</p> <p>2. “Мустақиллик изохли илмий-оммабоп луғат” китоби [56]дан фойдаланиб “Миллий ғурур”, “Маънавий етуклик” тушунчаларига ихох беринг.</p> <p>3. Нима учун XI асрни “Беруний асри” деб таърифланади.</p>
2.	<p>1. Маъруза матнингизни Ислом Каримовнинг “Юксак Маънавият - энгилмас куч” китобнинг [15,41–42–45–47] бетларида баён қилинган фикрлари билан бойитинг “Маънавий олам”, “Маънавий жасорат”, “Илмий жасорат” тушунчаларини изохланг, таъриф изохларингизни ўқитувчи консультациясида текшириб кўринг.</p> <p>2. “Бобурнома” асарининг [44,45] бети билан танишиб, Мирзо Улуғбекнинг “Зижи” ва унеча қурилган элкониё, тусий маъмурий расадхоналари ва уларда тузилган юлдузлар каталоги билан танишиб, сайёралар кординаторларининг яқинлик даражасини таққосланг.</p> <p>3. Нима учун буюк Поляк астраноми Ян Гевелий 1647 – йилда ойдаги кратерлардан бирига Мирзо Улуғбек номини беради?</p> <p>4. Машхур француз математики ва астрономи Пьер Лаплас “Улуғбек Тихо Брагегага қадар мавжуд юлдузлар каталогидан афзалли рок юлдузлар жадвалини тузди”, унинг “Буюк кузатувчи” деб атаган фикрлари тўғрисида ўртоқларингиз билан суҳбатлашинг.</p> <p>5. Буюк бобомизнинг исми шарифи фақатгина ер куррасида эмас, балки самода ҳам шуҳрат топганини аниқ мисолларда асослаб</p>

	беринг.
3.	<p>1. “Бобурнома” асарининг [44, 44-47] бетларини ўқиб Амир Темур ва Мирзо Улуғбек томонидан Самарқанд шаҳри атрофида барпо этилган боғларининг номини ёзиб олинг ва ҳозиргача сақланиб қолганларни аниқланг; мазкур асарнинг 5-43 – саҳифалари билан танишиб, Бобур Мирзо мароқ билан таъриф берган полиз ва мевалар номларини ёзиб олинг ва ҳозирги кунда боғларимизда етиштирилаётган полиз ва мевалар турлари билан таққосланг.</p> <p>2. Тилаб Махмудовнинг “Авесто ҳақидаги” [51] китобида Ўзбекистон ҳудудидаги ўсимликлар дунёси бундан неча минг йил аввал ўрганиб чиқилганлиги, мазкур китоб ўсимлигу гиёҳларнинг бунёд этиш тарихи, уларнинг муқаддаслигига доир материаллар жамғармаси эканлиги ҳақида фикр мулоҳазалар юритинг.</p> <p>3. Қайси мамлакат ботаник олими қачон ўзи жамлаган тропик мамлакат дунгиз сувида ўсувчи ва доимо яшил ҳолда қоладиган ўсимлик (дарахт)ларнинг бирига жаҳон цивилизацияси тараққиётига ўлкан ҳисса қўшган Шарқда ҳам Ғарбда ҳам “Шайх Ур Раис” ва “Авицена” номи билан шуҳрат қозонган бобокалонимиз хизматларини эъзозлаб ул зотнинг табаррук исми шарафига чуқур ҳурмат юзасидан “Авицена” деб берилганлигини аниқлаб, ўсимликлар лўғатингизни бойитинг.</p> <p>Берунийнинг “Хронология” “Ҳиндистон” асарларида Чарлз Дарвиндан [32] 900 йил аввал сунъий ва табиий танланиш ҳақида баён қилинган фикрлари, органик дунёнинг ривожланишини эволюцион назариясини доҳиёна башорат қилганлиги билан танишиб ул зотнинг табиатшунослик фанининг ҳозирги ривожланишидаги аҳамияти ҳақида материаллар тўплаш, шулар асосида курсдошларингиз билан ўртоқлашинг.</p>
4.	<p>1. Т. Махмудовнинг “Авесто ҳақида” [51] рисоласи билан танишиб, ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида жуда узок замонларданок табиатни</p>

	<p>асраб–авайлаш ва ташқи муҳит тозалигини сақлаш, турли касалликларни олдини олиш, микробларни зарарсизлантириш воситаси сифатида қайси ўсимликлардан фойдаланганликлари билан танишинг; бунда ўрнатилган қаттиқ тартиб қоидаларига риоя қилмаганларни жазолаш тартибларига алоҳида эътибор беринг.</p> <p>2. Қуръони Карим, ҳадисларда ўсимликларни муҳофаза қилишга бағишланган оят, суъралар билан танишиш; профессор – ўқтувчилардан бўлажак педагогик фаолиятингизда улардан фойдаланишнинг шакл, усул ва воситалари бўйича маслаҳатлар олинг.</p> <p>3. Ўзингиз яшайдиган туман, вилоят ҳудудида ўсадиган зарарли ва заҳарли ўсимликлар тўғрисида маълумотлар тўпланг, таҳлил қилиш асосида ёшлар орасида соғлом турмуш тарзини тарғибот-ташвиқот қилиш бўйича сценарий тузинг ва уни профессор-ўқитувчи раҳбарлигида ўртоқларингиз билан муҳокама қилинг.</p>
5.	<p>1. Ўзингиз туғилиб ўсган ҳудуднинг ички сувлари – булоқ, кўл, сув ирмоқлари, сув омборлари ва ҳ.к.рўйхатини тузинг ҳамда уларни тўйиниш ва ифлосланиш манбаларини аниқланг ҳамда жамият ва табиат сувнинг нақадар зарурлигини ифодаловчи халқ мақоллари, ашулаларини ёзиб олинг.</p> <p>2. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”дан фойдаланиб, қадим замонлардан бошлаб она диёримизда сувдан тежамкорлик билан фойдаланиш, уни тоза сақлаш, сувсиз ерларга сув чиқариш бўйича сув омборлари, гидротехник иншоотлар қуриш бўйича халқимизнинг бунёдкорлик салоҳияти ҳақидаги фикр – мулоҳазаларингизни ўртоқларингиз билан бағам кўринг.</p> <p>3. Абу Али ибн Синонинг “Тиб қонунлари” [25] асардан тоза сувнинг инсон учун ўта муҳимлигини, унинг муҳим хусусиятларини, яъни “...сувлар таркибидаги аралашма миқдорига қараб фарқ қилади... енгилроқ сув кўпинча яхшироқ бўлади”, деб</p>

ёзган қарашларини дафтарингизга ёзиб олинг.

4. Амалий – лаборатория машғулотларида сувнинг тозалигини Абу Али ибн Сино таклиф этган тортиш усули билан аниқлашга ҳаракат қилинг [25]. Ифлосланган сувни қайнатиш усули билан тозалашни тажриба қилиб кўринг.

5. Ўзбек олимлари томонидан яратилган герметик ящикда шур сувни қайнатиш усули билан тозалашни тажриба қилиб кўринг. Ўзбек олимлари томонидан яратилган қуёш энергияси ёрдамида шўр сувдан чучук сув олинишини жамоа бўлиб бажариинг.

6. Талабаларда экологик, уйқу ва овқатланиш, бадантарбия маданиятини таркиб топтиришга йўғрилган мустақил таълим мазмуни

Олий таълимнинг давлат таълим стандартида олий ўқув юрти дастурлари мазмунига қўйиладиган умумий талаблар қаторида бакалаврият таълим дастурини ўзлаштиришда талабаларнинг ўқув фанларига оид қатор масала ва муаммолар бўйича мустақил билим олиши кўзда тутилган.

Маълумки, 1-2-курсларида мустақил таълим негизини асосан маъруза мавзуси материаллари устида мустақил иш ташкил этиб, унда ҳар бир талабадан маъруза баён қилинган фаннинг асосий тушунчалари, қоидалари, таълимотлари, илғор ғоялари ва йўналишларини идрок этиш ва англаб олиш учун маъруза матнларини тартибга келтириш, тавсия этилган адабиётлар, бирламчи манбалардан қўшимча матнлар тайёрлаш асосида ўз ёзувларини тўлдириш, семинар, амалий-лаборатория машғулотларига тайёргарлик кўриш, саволлар тузиш, параграф ва боб охирида келтирилган саволларга жавоб бериш, режа тузиш, муҳокамада қатнашиш, реферат ёзиш ва ҳ.к. билан шуғулланишни тақозо этади.

“Бошланғич таълим ва спорт, тарбиявий иш” таълим йўналиши бўйича аудиториядан ташқари мустақил ишлар жараёнида талабаларни экологик шакллантириш вазифаси ўқув фанининг ҳар бир мавзуси мақсад, мазмунидан келиб чиққан ҳолда таълимнинг тарихийлик принципига таяниб, маънавий йўғрилган таълим воситалари мазмуни ва ҳажмини уларнинг вақт бюджети, тайёргарлик даражасига мос равишда саралаб олишга катта эҳтиёж туғдиради. Шу боис бу ерда “Табиатшунослик асослари” [64] фани дастури мисолида мустақил таълим жараёнида талабаларни экологик шакллантириш имкониятларини ёритиш устида тўхталамиз.

Мазкур фан дастурининг “Антик давр ва ўрта асрларда табиатшуносликнинг ривожланиши. Ўрта Осиёлик алломаларнинг

табиатшунослик фани ривожланишига қўшган хиссалари” бўлимини ўрганишда талабалар мустақил таълим жараёнининг ўқув-методик таъминотини доимо тўлдириб бориш учун экологик мазмунга эга бўлган материалларни излаб топиши, энг муҳимларини танлаб олиши жуда муҳимдир. Мустақил ишда талабалар теран ўзлаштириши зарур бўлган ана шундай тарихий материаллар сирасига З.М.Бобурнинг “Бобурнома” асарини киритиш мумкин [44].

Жонажон ўлкамизнинг, давлатимизнинг ҳудудлари табиати тарихини “Бобурнома”га таяниб ўзлаштириш миллий ўзликни англаш, табир жоиз бўлса миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида муҳим ўрин тутди.

Шу боис, талабаларга бериладиган якка тартибдаги ва жамоа бўлиб бажариладиган мустақил иш топшириқлари сирасига “Бобурнома” асарида мароқ билан таъриф берилган ранг-баранг полиз, сабзавот экинлари маҳсулотлари, мевалари ҳамда гуллари, ўсимликлари, дарахтлари, ҳайвону-қушлари номлари луғатини тузиш; ёзиб олинган полиз ва мевалар номлари билан ҳозирги кунда Ўзбекистонда етиштирилаётган полиз ва мевалар турлари билан таққослаш ва бунда халқимиз амал қилиб келаётган расм-русмларни аниқлаш, уларнинг ҳозирги кунгача сақланиб қолган турлари, туркумлари, оилалари, синфлари, системалари; “Қизил китоб”га киритилган ўсимлик ва ҳайвонлар турларини аниқлаш; истиқлол йилларида барпо этилган кўриқхоналарда ноёб ўсимликлар ва ҳайвонларни тиклаш, кўпайтириш бўйича амалга оширилаётган илмий-амалий ишларини ёритиш; ва ҳ.к. киритиш мақсадга мувофиқ.

Соҳибқирон Амир Темур марказлашган мустаҳкам давлат қуриш баробарида ўз фуқороларини озод ва обод ватанда фаровон турмуш кечириши тўғрисида тинмай қайғурди, саҳобатли, кўркам бинолар, боғлар барпо этишга катта эътибор берди, булар ҳақида “Бобурнома”га асосланиб талабалар томонидан тайёрланган мустақил иш ҳисоботида, жумладан куйидагиларни ўқиш мумкин: “Темурбекнинг ва Улуғбек Мирзонинг

иморати ва бағоти Самарқанд маҳоллатида кўптир...Самарқанднинг шарқида икки боғ солибтур, бириким йироқроқдур. Боғи Бўлдудир, ёвукроғи Боғи Дилкушодир. Андин Феруза дарвозасигача хиёбон қилиб, икки тарафида терак ёғочлари эктурубдур... Яна Пуштаи Кўҳакнинг доминасида Конибилнинг қора суйининг устидаким...бир боғ солубтур. Нақши жаҳонга мавсум. Мен кўрган маҳалда бу боғ бузулуб эрдур, Оти беш қолмайдур эди. Яна Самарқанднинг жанубида Боғи чинордур...Яна Самарқанднинг қуйи ёнида Боғи Шамол ва Боғи Беҳишттур...Яна Пуштаи Кўҳакнинг доминасида ғарб сари боғе солибтур, Боғи Майдонга мавсум. Бу иморатни пуштаи кўҳак сари домонада яна бир боғча солибтур...”[44, 44-45 бетлар].

Самарқандга 1496-1500 йилларда икки мартаба ҳукумдорлик қилган Бобур Мирзо ўзи кўрган боғу роғларда бўлган ана шундай меҳр эътиборидан унинг ўз Ватанига бўлган чуқур маҳаббатини изҳор қилганини сезиш қийин эмас.

Миллий мустақиллигимиз туфайли бой маънавий тарихимиз миллатимизнинг тарбиячисига айланиб бораётган ҳозирги вақтда талабаларни буюк аجدодларимизнинг илмий фикрлари, ғоялари билан таништириш мақсадида “Табиатшунослик” фанининг “Ўсимликлар олами, уларнинг хилма-хиллиги” мавзуси бўйича маъруза матни устида ишлаш, семинар машғулотига тайёргарлик кўриш жараёнида уларга Абу Наср Форобий, Абу Райхон Берунийнинг асарларида табиий, сунъий танлаш, органик дунёни эволюцион ривожланишини Чарльз Дарвиндан 1000 йил аввал доҳиёна башорат қилганликлари ҳамда ўсимлик организмларнинг тузилиши, уларнинг муҳит билан ўзаро таъсири, табиатдаги барча ҳодиса ва жараёнлар табиий қонуниятлар асосида бошқарилиши, уларни ҳеч қандай ташқи куч ўзгартира олмаслиги, оддий тирик организмлар мураккаб организмларга айланиши тўғрисидаги фикр мулоҳаза ва ғоялари баён қилинган “Хронология”, “Ҳиндистон” ва ҳ.к. асарларини ёки улар асосида ёзилган Н.Шодиев, С. Шукруллаеванинг “Ёшларга

аждодларимизнинг мероси ҳақида” китобнинг 79-81 бетларини мутолаа қилишни тавсия этиш жоиздир [72].

Шунингдек, талабаларнинг ТАБИАТ ва ВАТАН тушунчаларини бир-бирдан ажратиб бўлмаслиги ҳақидаги билимларини кенгайтириш ва боитиш мақсадида уларга ҳозирги Мустақил Ўзбекистоннинг қадимги ҳудудларидаги ўсимликлар дунёсини бундан уч минг йил аввал ўрганила бошланганлиги, ўсимлигу гиёҳларнинг бунёд этилиши тарихи, уларнинг муқаддаслигига доир материаллар жамланмаси баён қилинган “Авесто” китобини ўрганишни тавсия қилиш мақсадга мувофиқдир [51].

Мазкур фаннинг “Ўсимлик ва ташқи муҳит”, ўсимликларнинг табиатдаги ва инсон ҳаётидаги аҳамияти. Ўзбекистон “Қизил китоби”га киритилган “ўсимликлар” мавзуси ва асосий масалалар бўйича маъруза матнлари устида ишлашда, семинар машғулотида тайёрланиш жараёнида талабаларнинг ўз миллати тарихи ва бугуни, маданияти ва маънавияти ҳақидаги билимларини бойитиш мақсадида уларга қуйидаги яқка тартибда ва жамоа бўлиб бажариладиган топшириқларни тақдим этиш жуда муҳимдир. Улар жумласига қуйидагиларни тавсия этамиз: туман, вилоят енгил ва озиқ овқат саноатида хом-ашё сифатида ишлатиладиган табиий ва маданий ўсимликлар рўйхатини тузиш; ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларининг қайси турларининг жаҳон бозорларида рақобатбардошлигини аниқлаш; истиқлол йилларида ўзбек олимлари томонидан яратилган эрта пишар, қурғоқчиликка, касалликларга чидамли, машинабоб, олий сифатли пахта, буғдой, картошка ва бошқа экинлар навларини аниқлаш, уларнинг луғатини тузиш; туман, вилоят бўйича Ўзбекистон “Қизил китоб”га кирган ўсимликлар ва ҳайвонот турларини вилоят табиатини муҳофаза қилиш Қўмитаси ҳодимлари ёрдамида аниқлаб, шахсий дафтарларига ёзиб олиш; уларни қайта тиклаш ва кўпайтириш бўйича мазкур қўмита томонидан амалга оширилаётган кенг кўламли ишлар билан (Жомбой кўриқхонаси мисолида) танишиш; туман, вилоят ҳудудларида қишлоқ хўжалик зараркунандаларига қарши курашда

биометодлардан фойдаланиш бўйича ўзбек олимларининг истиқлол йилларидаги фаолияти билан танишиш; Тилаб Махмудовнинг “Авесто ҳақида” рисоласи билан ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида жуда узоқ замонларданок табиатни асраб – авайлаш ва ташқи муҳит тозалигини сақлаш, турли касалликларнинг олдини олиш, микробларни зарарлантириш воситасида қайси ўсимликлардан фойдаланганликлари билан танишиш; бунда ўрнатилган қаттиқ тартиб – қоидаларга риоя қилмаганларни жазолаш тартибларига алоҳида эътибор бериш; Қурони Карим, Ҳадисларда ўсимликларни муҳофаза қилишга бағишланган оят суръалар билан танишиш; юқорида баён қилинганлардан бўлажак педагогик фаолиятингизда фойдаланишнинг шакл, усул ва воситалари бўйича амалий, семинар машғулотларида фикр – мулоҳазалар юритиш.

Талабаларда миллий экологик ўзликни англашга бўлган эҳтиёжни янада ўстириш мақсадида уларни маънавий йўналтирилган рефератлар ёзишга жалб қилиш жоиздир. Ушбу мақсадда уларга И.А.Каримовнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида экологик муаммоларнинг ёритилиши[6]; Абу Али ибн Синонинг сув сифати ҳақида фикрларидан гидросфера бўлимини ўқитишда фойдаланиш; табиатшунослик асослари фанини ўлкашунослик тамойили асосида ўрганиш (ҳайвонот мисолида); Зарафшон сув ҳавзаси сув ўтларининг воҳа балиқчилигини ривожлантиришдаги истиқболлари; атроф-муҳит ва табиий ресурсларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш (тарихий мерос ва истиқлол); ва ҳ.к. мавзуларини тавсия қилиш мумкин.

Мазкур фан дастурининг “Мустақил иш” бўлимида “Талабаларнинг илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ ҳолда фаннинг муайян боблари ва мавзуларини чуқур ўрганиш” зарурлиги алоҳида таъкидланган.

Шу боис юқорида кўрсатилган мавзу (асосий масалалар)ни янада чуқурроқ ўрганиш орқали талабалар қалбида ўз тарихи ва бугунги истиқлол одимлари билан фахрланиш туйғусини уйғотиш мақсадида

уларни “Ибн Сино ўғитлари” мавзуси бўйича режаси (сценарийси)ни тузиш билан боғлиқ кичик изланишга жалб қилиш асқотади. Режа тузиш жараёнида талабаларни мантикий фикр юритиш, шахсий фикр мулоҳазаларни илгари суриш, ўз қарашларини далиллаш, гуруҳдошларини уларга ишонтириш, ҳамкорликда ижод қилиш; Абу Али ибн Сино ўғитлари, халқ таъобати дурдоналари ҳақидаги адабиётлар билан ишлашга доир билим ва кўникмаларни ҳосил қилиш билан бирга, уларга муаммо моҳиятини чуқур англаб олиш, доривор ўсимликларга, шифобахш меваларга, умуман ўсимликлар оламига меҳр ўйғотиш, бўлғуси педагогик фаолиятларида кичик ёшдаги ўқувчилар билан уларни парвариш қилиш, ноёб мева дарахтларини ўстиришга эҳтиёжни шакллантириш учун зарур шароит яратишди. Бу эса уларга кеча режасига қуйидаги асосий масалаларни киритишга имкон беради:

- таниқли халқ таъобати вакиллари билан учрашувлар ўтказиш;
- Ибн Сино усулидан фойдаланиб, турли экологик муҳитдан олинган сув намуналарининг сифатини аниқлашни намойиш қилиш;
- йилнинг турли фаслларида истеъмол қилинадиган ўсимликлар, мевалар, поллиз экинлари турлари ҳамда уларнинг инсон организмга шифобахш таъсири тўғрисида йиғилган маълумотлар асосида маъруза қилиш;
- туман, вилоят ҳудудларида ўсадиган зарарли ва захарли ўсимликлар тўғрисида маълумотлар тўплаш ва ўқувчи ёшлар орасида соғлом турмуш тарзини тарғибот – ташвиқот қилиш мақсадида курс, факультет деворий газетасига мақола тайёрлаш;
- инсонни табиат билан уйғунликка даъват этувчи зардуштийлик динининг муқаддас китоби “Авесто”, Қурони Карим, Ҳадислар ҳамда Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонунини ўрганиш асосида ўқувчи ёшларни экологик шакллантириш.

Мустақил таълим жараёнида талабаларни табиатни асраб-авайлаш бўйича донишманд халқимиз асрлар давомида тўплаган бой тарихий меросимизни ўрганишга изчил жалб қилиш, уларда ўзбек миллатига

мансублигидан ғурурланиш туйғусини уйғотиш учун кенг имкониятлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Машхур алломалар Гален, Аристотель, Платон, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Мухаммад Бобур, М.В.Ломоносов, И.П. Павлов ва б.к овқатланишни режали бўлишига эътибор берганлар. (Ҳар ҳолда овқатланиш корин очқаганда ейиш керак ва дастурхондан тўймасдан туриш керак. Устига–устак овқат ея бериш – ўз умрини еб қўйишга баробардир).

Овқатланиш режими қандай бўлишини ХІ асрнинг буюк адабиётшунос олими, турмушнинг сон-саноксиз, икир–чикирларини ўрганган Болосоғнули Юсуф Хос Хожибнинг боласидай келадиган “Саодатга йўловчи билим” китобидан айрим жойларинигина қараймиз. Шунинг ўзиёқ баднафс бўлишлик инсоннинг ахлоқига ҳам умрига ҳам зарар эканлиги яна бир бор исботлайди.

Бир тўйимли овқат ва ичимликни деб, сен ўзингни беқадр қилмагин. Нафсингни тий, кишиларнинг пасти бўлма. Нафсинг учун нафс қули бўлма. Мен жуда кўп кўрганманки, қадр топган кишилар ҳам нафсини тияолмаганликлари туфайли юз тубан кетганлар. Элда улуғлик олган кишиларнинг ҳам нафси қул қилиб ер тишлатганини кўп кўрганман. Нафси тутқинлик қилиб хонавайрон бўлиб қашшоқлашиб қолган кўпгина бойларни кўрганман.

“Эй нафси ғолиб, сен нафсинга тутқин бўлма, нафс қалқонига илинсанг, ундан қутилиб бўлмайди”.

Сен қайси зиёфатга борадиган бўлсанг, билгинки, одоб билан овқат егин. Тартиб–қоидаларни билмайдиган фаросатсиз, бадфеъл бир киши тартибли кишини кўрса боши гангийди. Сендан катталар овқатга қўл суқса, улардан кейин сен қўл суқ. Бошқа одам олдида турган нарсаларни чўзилиб олувчи бўлма, ўз қаршига қўйилганини ол ва е. У ерда пичоқ ишлатма, сўнгат олма, зинҳор гоҳо бетоқат ва енгилтак бўлма. Нима олсанг тишла, майдалаб чайна, иссиқ ошни оғзинг билан пуфлама. Сен

овқатни лаззатланиб егин, токи уй бекаси (мезбон) бу ҳолдан севинсин. Бироқ меҳнат қилиб сенга овқат ҳозирлабдими, меҳнатини беҳуда қилсанг у сендан юз ўгириши мумкин. Кишининг кўнгли бамисоли юпка шиша бўлади, уни яхши авайлаб эҳтиёт қил, уни кўзғатма синади. Кишининг кўнгли қолса ҳаловат кетади, яқинлик узулади, фойда узоқлашади. “Овқатни меъёри билан е, кўп овқат ема. Заковатли, азиз киши сенга шундай таомли кўп овқат еювчиларнинг овқати бало бўлади, овқати бало киши эса доимо дардманд бўлади. Дард томоғидан қиради, демак нафсингни эҳтиёт қил”. Иссиқлик ошса дарҳол ўзингни совуқлик ичиб енгиллаштир, совуқлик ошадиган бўлса, иссиқлик билан тузат. Агар сен йигит ёшида бўлсангу баҳор фаслида совуқлик нарсаларни истеъмол қилиб юр, бу конингни равон қилади. Ёшининг 40 дан ошган бўлса, куз ойларида ўз таъбингни иссиқлик билан таъминла.

Ёшининг олтмишдан ва ундан ортиқ бўлса, қиш мавсумида сира совуқлик истеъмол қилмай, иссиқлик истеъмол қил. “Инсонни ҳайвондан ажратадиган нарсалардан бири ўз мижозига қараб овқат ейиш. Назар солсанг, табиблар яхши айтадилар: киши овқатни оз еса саломат бўлади. Дарду касалликсиз сиҳат–саломат” яшашни истасанг “оз” деб аталадиган дорини истеъмол қилиб яша. Ўз фаросатингни узоқ ва осойишта бўлишни истасанг “Тил” деб аталадиган гўштни истеъмол қилиб яша.

Юқорида айтилганларнинг мазмуни Ҳазрат Алишер Навоийнинг ушбу афоризимига монан:

Иzzат тиласанг оз де,

Сиҳат тиласанг оз йе,

Юсуф Хос Хожибнинг овқатланиш тўғрисидаги панду–насиҳатлари бундан 900 йил муқаддам айтилган. Алишер Навоийнинг афоризми эса 500 йил аввал яшаган одамлар учун айтилган. Лекин ана шу дурру–гавҳар фикрлар, айниқса ҳозир жуда–жуда муҳим аҳамиятга эга.

1. “Таълим-тарбия ишлари гигиенаси” мавзусининг “Уйку гигиенаси” саволи бўйича маъруза матнини гизда ибн Синонинг “Тиб

қонунлари” китобида баён қилинган уйқу гигиенаси материални диққат билан ўқиб, олий мактаб ўқув жараёнида сарфланаётган кучингизни қайта тиклаш ва организмнинг яхши ҳордиқ чиқариши учун кечки давомли уйқунинг фазилати жуда бой эканлигини, мириқиб ухлашингиз учун ўнг ён томонингизни босиб ётишингиз зарурлигини, шундай қилганда юрак – қон томирларини нормал ишлашини, оч қоринга ёки ортиқча тўқ бўлиб ухлашинг зарарли эканлиги, ортиқча ухлаш ёки уйқусизлик мия ва қувватни бўшаштиришини ҳисобга олиб, бир вақтда ухлашга ётиш ва бир вақтда туриш тартиби-гигиенасига амал қилиш каби ҳолатларни дафтарингизга қайд қилинг; шахсий тахминий кун тартибингизни тузинг, буни барча талабалар умумий кун тартиби билан мувофаклаштиринг. Амалий машғулотларда Султон Рахимовнинг “Ибн сино таълим-тарбия ҳақида” [62] китобининг 44-45-бетлари билан танишиб, худди шундай кун тартибини биринчи ва тўртинчи синф ўқувчилари учун тузинг, ўртоқларингиз билан муҳокама қилиб, кафедра профессор-ўқитувчиси тастиғидан ўтказинг.

“Таянч-ҳаракат аппаратининг ёш хусусиятлари ва гигиенаси” мавзусининг “Одам скелетининг умумий тузилиши ва ёш хусусиятлари” савол бўйича Абу Райхон Берунийнинг “Инсон организмнинг тузилиши ҳақида” ги китобини ўқиб, унинг одам скелетининг тузилиши тўғрисида бундан 1000 йил илгари баён қилинган фикрларига доир материалларни матнлаштиринг.

2. “Мускулларнинг динамик ва статик иши. Турли ёш даврларида мускуллар кучи, ..., чидамлилиги ... Чарчаш, унинг физиологик механизми” саволлар бўйича Абу Али ибн Синонинг “Тиб қонунлари” биринчи китобини [25] ҳамда Султон Рахимовнинг “Ибн Сино таълим-тарбия ҳақида” ги китобини [62] ўқиб, киши организмга бадантарбия машғулотларини соғломлаштирувчи таъсири тўғрисида материалларни матнлаштиринг.

“Ёш физиологияси ва гигиенаси” фаннинг “Саломатлик ҳақида тушунча”. “Ўзбекистоннинг соғлом авлодини тарбиялаш йўлида олиб борилаётган ижтимоий сиёсати” саволларини аудиториядан ташқари вақтда мустақил ўрганиш. “Ўзбекистон мустақил тараққиёт йўли”. Султонмурод Олимнинг “Истиклол - бахтим, саодатим...”(Т.: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007, 30-, 33-, 35-бетлари) китобини ўқиш орқали соғлом авлодни тарбиялашда болалар спорти муҳим восита бўлиб хизмат қилишни ҳисобга олиш мамлакатимизда болаларни спортга оммавий жалб қилиш тизимини изоҳланг. Биринчи Президент И.А.Каримов ташаббуси билан Республикамизда ҳар томонлама соғлом авлодни вояга етказиш бўйича спортни ривожлантиришнинг ҳуқуқий ва моддий асосларини ишлаб ёритиш;

Мамлакатимизда “Отам, онам ва мен”, “Энг моҳир спортчи ва соғлом оила” мусобақалари, “Миллий спорт турлари” бўйича мунтазам ўтказиладиган фестиваллар қандай мақсадни кўзда тутаётганини изоҳлаб беринг; 2005-2006 йилларда давлатимиз ва ҳомийлар томонидан бунёд этилган спорт иншоотлари ва уларни спорт анжомлари билан таъминлаш бўйича маълумотларни дафтарингизга ёзиб олиш; юртимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ишларни жаҳон чемпионатларида ватандошларимизнинг нуфузли ўринларни эгаллашига таъсири борми? Изоҳлаб беринг. Фикрингизни аниқ далиллар билан асосланг; 2000 йилда қабул қилинган “Соғлом авлод дастури”нинг асосий йўналишларини кўрсатиб беринг каби топшириқлар берилди.

“Олий нерв фаолиятининг ёш хусусиятлари” мавзусининг “Шартли ва шартсиз рефлекслар ҳақида тушунча, уларнинг бир-биридан фарқи ... Бош мия пўстлоғи...” саволлари бўйича Абу Райхон Берунийнинг “Инсон организмининг тузилиши ҳақида”ги китоби, Абу Наср Форобийнинг “Одам органлари тузилиши” номли китоби билан танишиб, Абу Райхон Берунийнинг ушбу китобида тирик организмда энг муҳими мия бўлиб, у

Беруний ва Форобийнинг китобларини чоп этган нашрлар номи, чиққан йили, бетларини аниқланг.

3. Буюк бобомиз инсон организмнинг ҳар бир органини чиққинтиришда алоҳида-алоҳида машқларни танлашни ва ундан фойдаланиш зарурлигини таъкидловчи қуйидаги матнни ёзиб олинг: кўкрак қафаси мускулларини ва нафас олиш органларини чиниқтириш учун паст, гоҳо баланд товуш чиқариш зарур, бунда фақат кўкрак қафаси ва нафас олиш органи эмас, балки оғиз, тил ҳам ҳаракатга келади, машқ қилдирилиши натижасида улар ҳам тараққий этиб боради ҳамда нафас олиш ва нафас чиқариш билан кишининг барча органи машқ қилади, қон томирлари кенгаяди.

4. Инсон организмни ташқи омиллар таъсири (совуқ ҳаво, совуқ сув, жазирама иссиқ, очлик, чанқаш)га қаршилигини ошириш-навкарларнинг чиниққанлик, чидамлилик каби иродавий сифатларини шакллантириш учун Соҳибқирон Амир Темур амалга оширган жисмоний машқлар, ҳарбий ўйинлар ва спорт мусобақалари билан танишинг. Уларнинг ҳар бирига изоҳ беринг, улардан ўзингизнинг ва бўлажак педагогик фаолиятингизда ўқувчиларингизнинг саломатлигини яхшилашда фойдаланиш бўйича режа тузинг; семинар машғулотларида ушбу режаларни талабалар ҳамкорлигида муҳокама қилинг.

Талабаларни ўз тарихини янада чуқурроқ ўрганишга, ундан руҳий қувват олишга мунтазам равишда интилишга даъват қилиш жуда муҳимдир. Шу муносабат билан қуйида “Табиатшунослик асослари”, “Экология” фанлари бўйича талабалар мустақил ишларининг уларни маънавий тарбиявий фаолиятига тайёрлаш имкониятларидан айрим намуналар келтирамиз.

1.	Ўзингиз яшайдиган туман, вилоят ҳудудида ўсадиган зарарли ва заҳарли ўсимликлар тўғрисида маълумотлар тўплаш, таҳлил қилиш асосида ёшлар орасида соғлом турмуш тарзини тарғибот – ташвиқот
----	--

	қилиш бўйича сценарий тузиш ва уни профессор – ўқувчи раҳбарлигида ўртоқларингиз билан муҳокама қилинг.
2.	Ўзингиз туғилиб ўсган ҳудуднинг ички сувлари – булоқ , кўл, сув ирмоқлари, сув омборлари ва ҳ.к. рўйхатини тузинг ҳамда уларни тўйиниш ва ифлосланиш манбаларини аниқланг ҳамда жамият ва табиат учун сувнинг нақадар зарурлигини ифодаловчи халқ мақоллари, ашулларини ёзиб олинг.
3.	“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”дан фойдаланиб, халқимизнинг қадим замонлардан бошлаб она диёримизда сувдан тежамкорлик билан фойдаланиш, уни тоза сақлаш, сувсиз ерларга сув чиқариш бўйича сув омборлари, гидротехник иншоотлар қуриш бўйича халқимизнинг бунёдкорлик салоҳияти ҳақидаги фикр – мулоҳазаларингизни ўртоқларингиз билан баҳам кўринг.
4.	Абу Али ибн Синонинг “Тиб қонунлари” асари тоза сувнинг инсон учун ўта муҳимлигини, унинг муҳим хусусиятларини, яъни “...сувлар таркибидаги аралашма миқдорига қараб фарқ қилади... енгилроқ сув кўпинча яхшироқ бўлади”, деб ёзган қариятларни дафтарингизга ёзиб олинг.
5.	Амалий-лаборатория машғулотларида сувнинг тозаллигини Абу Али ибн Сино таклиф этган тортиш усули билан аниқлашга ҳаракат қилинг.
6.	Ўзбек олимлари томонидан сувни қайнатиш усули билан тозалашни тажриба қилиб кўринг. Ўзбек олимлари томонидан яратилган қуёш энергияси ёрдамида шўр сувдан чучук сув олинишини жамоа бўлиб бажариинг.
7.	Т. Махмудовнинг “Авесто ҳақида” рисоласи билан танишиб, ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида жуда узоқ замонларданоқ табиатни асраб-авайлаб ва ташқи муҳит тозаллигини сақлаш, турли касалликларни олдини олиш, микробларни зарарсизлантириш воситаси сифатида қайси ўсимликлардан фойдаланганликлари билан танишинг; бунда

	ўрнатилган каттиқ тартиб қоидаларга риоя қилмаганларни жазолаш тартибларига алоҳида эътибор беринг.
8.	Қуръони Карим, ҳадисларда ўсимликларни муҳофаза қилишга бағишланган оят, суъралар билан танишиш; профессор-ўқитувчилардан бўлажак педагогик фаолиятингизда улардан фойдаланишнинг шакл, усул ва воситалари тўғрисида маслаҳатлар олинг.
9.	“Маънавий жасорат”, “Илмий жасорат” тушунчаларини изоҳланг, таъриф изоҳларингизни ўқитувчи консультациясида текшириб кўринг.

Юқорида баён қилинганларга асосланиб, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини мустақил таълимга мунтазам равишда жалб қилиш, шубҳасиз уларнинг келгуси фаолиятларида кичик мактаб ёшидаги болаларни маънавий тарбиялаш учун етарли кўникмаларни шакллантиришга имкон беради, деб айтиш мумкин.

Маънавий йўғрилган таълим воситалари мазмуни ва ҳажмини талабаларнинг вақт бюджети, тайёргарлик даражасига мос равишда саралаб олишга катта эҳтиёж туғдиради. Шу боис Биринчи Президент И.А.Каримовнинг миллий маънавиятимизга, миллий истиқлол ғоясига бағишланган асарлари ҳамда табиий умукасбий фанлар бўйича назарий ва амалий машғулотларга доир аудиториялардан ташқари мустақил ишларда фойдаланиладиган таълимнинг дидактик воситалари (дарсликлар, қўлланмалар, илмий-оммабоп рисоалар, илмий-методик журналлар, конференциялар материаллари ва бошқалар)ни атрофлича таҳлил қилиб, улар орасидан бўлажак бошланғич таълим ўқитувчисини маънавий фаолиятга тайёрлашга йўналтирилганларини танлаб олишди ва мустақил ўрганиш учун талабаларга тақдим этиш жоиз. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини маънавий фаолиятга тайёрлаш ишини жадаллаштиришни умумкасбий фанлар бўйича амалий, лаборатория машғулотлари, талабалар мустақил ишларисиз тасаввур қилиб бўлмайди.

7. Математика таълими йўналиши бўйича умумкасбий фанларни ўқитишда касбий-педагогик йўналтирилганлик.

Олий таълим муассасаси (ОТМ)ларида ўқув жараёнини касбий-педагогик йўналтирилганлик асосида ташкил этиш, унда ўқитиладиган ҳар бир фаннинг бўлажак мутахассиснинг келгуси фаолиятига тайёрлашга қаратилишини кўзда тутати. Яъни, математика предмети бўйича ўқитувчи тайёрлаётган ОТМда ўқитиладиган умумкасбий фанларнинг ҳар бирини ўргатиш жараёни профессор–ўқитувчидан мактаб таълими мазмунининг у ёки бу мавзуларини ёритишнинг ўзига хос томонларини талабаларга мунтазам равишда кўрсатиб беришни талаб этади.

Шу муносабат билан “Таълим тўғрисида”ги Қонун [2], “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” [3] талабларига мувофиқ ишлаб чиқилган ОТМ “Математика йўналиши бўйича умумкасбий фанлар”нинг амалдаги дастурлари асосида профессор–ўқитувчилар талабаларни мактабда математика фани “Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти ва дастури” асосида ўқитишга қай даражада тайёрлаётганлигини ўрганиш зарур.

Олий математика (математик анализ, эҳтимоллар назарияси, аналитик геометрия ва б.қ.)ни бўлажак ўқитувчиларнинг келгуси педагогик фаолият учун нима беришни билмасдан туриб, уни онгли ўрганиш мумкин эмас. Шу боисдан ҳам олий математика бўйича умумкасбий фанлар бўлажак ўқитувчиларга нафақат умумий математик таълим бериш баробарида мактаб элементар математиканинг муайян ва аниқ масалаларига жавоб бериш лозим.

Ушбу йўналишда истиқболга эришиш учун олий математиканинг ҳар бир фани бўйича энг аввало унинг энг муҳим вазифаларидан бири сифатида мактаб математик предметининг муайян ва аниқ саволларини намоён қилиш масаласи қўйилиши лозим. Ўзининг мақсадини тушунарли шаклда ҳар бир талабага етказиш керак. Олий математикани мактаб

элементар математика фани билан алоқаси Олий математиканинг ўзи учун зарурлигини кафедра профессор-ўқитувчилари тушуниб олишлари жуда муҳим. Ҳақиқатан ҳам ушбу алоқа олий математика умумқасбий фанлари мақсадларига қаратилганлигини акс этиб, уни онгли равишда ўрганишга кўмаклашади. Талабаларнинг ҳар бири олий математика фани мактабда бўлажак фаолиятда нима бериш ва уни ўрганишга қай даражада ёндошиш зарурлигини яхши билади.

Шунингдек, у аксарият ҳолларда эътибордан четда, яшириниб қолган ходисаларнинг ҳақиқий ҳолатига жавоб беради, яъни: биринчидан, олий математика элементар математиканинг ўзига хос ривожланиш натижасида вужудга келганини ҳамда, иккинчидан, олий математика ҳозирги замон фани нуқтаи-назаридан шу кунгача ўз ечимини топмаган қатор муаммоларни тушунтиради. Олий математика янги материалларни талабаларга мактаб математика фанидан яхши маълум бўлган эски материаллар билан алоқасининг узвийлигини таъминлаб, уни енгил ўзлаштиришларига кўмаклашади.

Олий математикани умумқасбий фаннинг у ёки бу билан алоқадорликда ўқитиш амалиёти талабаларда катта қизиқиш уйғотиб, уларнинг яхши ўзлаштиришларига имкон яратмоқда. Шу боисдан ҳам бўлажак математика ўқитувчисини олий математикани элементар математика билан алоқадорлигини нафақат элементар математика махсус курсида, балки олий математика курсида мунтазам равишда кўриб бориш лозим.

Шунинг учун олий математика машғулотларида касбий–педагогик йўналтирилганликни амалга оширишнинг ҳозирги ҳолатини, талабаларни бўлажак математика ўқитувчиси фаолиятига йўналтирилганлигини махсус математика фанларини ўқитиш методикаси билан алоқасини, олий математика фанлари бўйича маъруза, амалий ва лаборатория машғулотлари, курс, малакавий битирув ишлари мазмунида мактаб математика фани ўз мазмунини қай даражада тўлиқ акс эттирилганлигини,

талабаларни мактабда табақалаштириб ўқитиш, синфдан ташқари ишларга тайёргарлик даражасини назорат қилиб бориш муҳим аҳамият касб этади.

Ўтказилган сўров натижаларининг таҳлили кўпчилик кафедраларда умумкасбий фанларни ўқитиш жараёнида профессор-ўқитувчилар касбий-педагогик йўналтирилганликка етарли даражада эътибор бермаётганликларидан далолат бермоқда. Жумладан, “Математик таҳлил”, “Эҳтимоллар назарияси”, “Алгебра ва сонлар назарияси”, “Аналитик геометрия” ва ҳ.к фанлар профессор-ўқитувчилари мазкур фанларнинг бўлажак ўқитувчиларнинг нафақат назарий тайёргарлиги, балки уларнинг амалий тайёргарлиги учун ҳам зарурий база эканлигини ҳамма вақт ҳам кўз олдига келтириб фаолият кўрсатмоқда деб бўлмайди. Умумкасбий фанлар бўйича маъруза, амалий ва лаборатория машғулотларида профессор-ўқитувчиларнинг мактаб математика фани дастурининг бўлим, мавзу ва саволларига эътиборсизлиги туфайли улар ОТМ аудиторияларида олий математика нуқтаи-назаридан таҳлил қилинаёпти, уларни мактаб амалиётида ўқувчиларга чуқур ўргатишнинг шакл, метод ва воситалари бўйича бўлажак ўқитувчиларга йўл-йўриқлар, тавсиялар бераяптилар деб бўлмайди.

Олий математика (математик анализ, эҳтимоллар назарияси, алгебра ва сонлар назарияси ва бошқалар) фанлари мавзулари бўйича маъруза ва бошқа турдаги машғулотларда улар билан боғлиқ мактаб математика фани дастурининг тегишли мавзуларини акс эттиришнинг йўл-йўриқлари, метод ва воситаларини тинимсиз излаш профессор-ўқитувчиларнинг профессионал бурчлари эмас, деган янглиш, нотўғри тасаввурларга эга бўлган педагогларни ҳам ОТМда учратиш мумкин. Шунингдек, олий математика таълимини касбий-педагогик йўналтирилганлик асосида ташкил этиш талабаларга бериладиган назарий билимлар даражасини пасайтиради, илмий билимларни баён қилиш мантиғини бузади деган нотўғри тасаввурлар ҳанузгача бартараф этилмаган. Юқорида баён қилинганларни ҳисобга олиб, математика йўналиши бўйича умумкасбий

фанларни мактаб математика фани таълим мазмуни билан ўзаро боғлиқликда ўрганишга имкон берувчи ишланмалардан айрим намуналарни келтирамиз (1–жадвал).

1-жадвал

Математика таълим йўналиши бўйича умумкасбий фанлар дастурларининг бўлим, мавзу, саволлари	Умумий ўрта мактаб математика фани дастурининг бўлим, мавзу, саволлари
Сонлар назарияси. Бутун сонларнинг бўлиниши назарияси (Алгебра ва сонлар назарияси)	5-синф Натурал сонлар. Натурал сонларни қўшиш ва айириш. Натурал сонларни кўпайтириш ва бўлиш. Ал-Хоразмийнинг “Алгаризми ҳинд ҳисоби ҳақида” асари
Сонлар назарияси. Узлуксиз касрлар (Алгебра ва сонлар назарияси)	5-6 синф Каср сон. Оддий касрлар. Касрларни қўшиш ва айириш. Касрларни кўпайтириш ва бўлиш. Ўнли касрлар. Ўнли касрларни қўшиш ва айириш. Ўнли касрларни кўпайтириш ва бўлиш. Ал-Кошийнинг “Ҳисоб илми калити” ҳақида асари
Математик моделлаштириш. Хатоликлар асосий манбалари ва хатоликларнинг турлари. Тақрибий сонлар устида амаллар (Ҳисоблаш усуллари)	6-синф Такрорий ҳисоблашлар: соннинг такрорий қийматлари. Сонларни яхлитлаш. Такрорий сонлар устида амаллар.
Сонлар назарияси (Алгебра ва сонлар назарияси)	Рационал сонлар ва улар устида амаллар

<p>Ҳодиса... эҳтимол тушунчаси. Эҳтимолликнинг классик, геометрик ва статистик таърифлари (Эҳтимоллар назарияси)</p>	<p>Эҳтимоллик элементлари. Тасодифий ҳодиса. Тасодифий ҳодисанинг эҳтимоллилиги. Эҳтимолиликнинг классик таърифи. Эҳтимолиликнинг статистик таърифи. Эҳтимоллар назариясининг ривожланишида Ўзбекистон олимларининг роли</p>
<p>Полигон ва гистограмма (Математик статистика)</p>	<p>Гистограмма ва полигон яшаш</p>
<p>Кўп ҳадлар назарияси: кўп ҳадлар ва улар устида амаллар (Алгебра ва сонлар назарияси)</p>	<p>7-синф Бир ҳадлар ва кўп ҳадлар: Кўп ҳадлар ўхшаш ва ҳадларни ихчамлаш. Кўпҳадларни кўшиш ва айириш. Кўпҳадни кўпайтирувчиларга ажратиш ва унинг усуллари</p>
<p>Функция: функция тушунчаси, функциянинг чегараланганлиги, монотонлиги, жуфт ва тоқлиги... Тескари функция (Матанализ). Чизиқли тенгламалар системасини элементар алмаштириш (Алгебра ва сонлар назарияси). Чизиқли алгебраик тенгламалар системасини ёзишда итерацион усуллар (Ҳисоблаш усуллари)</p>	<p>Чизиқли функция ва унинг хоссалари. Функция тушунчаси. Чизиқли функция, унинг графиги ва хоссалари. Икки номаълумли иккита чизиқли тенгламалар системаси... Тенгламалар системасини ечишнинг график усули. Масалаларни тенгламалар системаси ёрдамида ечиш</p>
<p>Математик моделлаштириш: хатоликлар асосий манбалари ва хатоликларнинг турлари. Тақрибий</p>	<p>8-синф Тақрибий ҳисоблашлар. Микдорларнинг тақрибий</p>

сонлар устида амаллар (Ҳисоблаш усуллари)	қийматлари. Яқинлашиш хатоси. Хатони баҳолаш. Нисбий хато. Соннинг стандарт шакли
Функция: функция тушунчаси, функциянинг графиги. Функциянинг ҳосиласи (математик анализ)	Квадрат функция: квадрат функциянинг таърифи $y=x^2$ функция $y=ax^2$ функция $y=ax^2+bx+c$ функция. Квадрат функциянинг графигини яшаш
Векторлар. Векторлар устида чизиқли амаллар. Чизиқли эрки ва чизиқли боғланишли векторлар оиласи... Векторнинг координаталари (Аналитик геометрия)	Векторлар: вектор катталиклар, векторни қўшиш, айириш ва сонга қўпайтириш. Векторнинг координаталари
Даражали функция (Комплекс ўзгарувчи функциялар назарияси)	9-синф Даражали функция: даража тушунчасини умумлаштириш. Даражали функция ва унинг хоссалари ва графиги
Тригонометрик функциялар (Комплекс ўзгарувчи функциялар назарияси)	Тригонометрия элементлари... бир аргументнинг тригонометрик функциялари орасидаги асосий муносабатлар. Тригонометрик функциялар ҳақида тушунча. Даврий функциялар ҳақида тушунча. Беруний ва Улуғбекнинг тригонометрик “зижлари”
Кўрсаткичли функция, унинг хоссалари (Комплекс ўзгарувчи функциялар назарияси)	Кўрсаткичли функция: унинг хоссалари ва графиги

Функция: элементар функциялар ва уларнинг хоссалари (Математик анализ)	Элементар функциялар: каср рационал функция. Элементар функциялар ва уларнинг хоссаларига доир машқлар
Иккинчи тартибли сиртлар: сфера, эллипсоиднинг каноник тенглармалари, цилиндр, конус ва тўғри чизиqli сиртлар (аналитик геометрия)	Айланиш жисмлари: Цилиндр, Конус. Цилиндр ва конуснинг кесимлари, Шар ва сфера... Сферага ўринма текислик. Айланиш жисмларининг ён ва тўла сиртлари

Бироқ, ОТМ аудиториясидаёқ бўлажак математика ўқитувчисини мактабда педагогик фаолиятга тайёрлаш бўйича амалдаги “Математика ва информатика ўқитиш методикаси” фани дастурида “Умумий ўрта мактаб математика фани” дастурига киритилган “Эҳтимоллар элементлари: тасодифий ҳодиса. Тасодифий ҳодисанинг эҳтимолилиги. Эҳтимолнинг статистик таърифи” (7–синф), “Гистограмма ва полигон”, “Алгебраик тенгламалар” (7–синфлар), “Даражали функциялар” (9–синф) каби бўлим мавзуларни ўрганиш кўзда тутилмаганлиги математик таълим жараёнини касбий–педагогик йўналтирилганлик самарадорлигига салбий таъсир кўрсатишини ёддан чиқармаслик керак.

Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг XII сессиясидаги нутқида Биринчи Президент И.А.Каримовнинг “Биз қандай улуғ мероснинг ворислари эканлигимизни асло унутмаслигимиз, ана шу меросни халққа етказишимиз керак” деган даъватларини олий математика таълими тизими умумкасбий фанларини ўқитиш мазмунига сингдириш, шакл ва методларини ишлаб чиқишни тақозо этади.

ОТМ математика йўналиши бўйича умумкасбий фанлар дастурларидан фарқли ўлароқ 5–9 синфлар ўқувчиларида миллий ғурур ва ифтихор ҳис–туйғуларини шакллантириш мақсадида ўрта мактаб математика дастурининг аксарият бўлим мавзуларида улуғ

аждодларимизнинг алгебра, геометрия, тригонометрия, астрономия каби соҳаларда эришган тенги йўқ кашфиётлари ҳамда Ўзбекистон олимларининг математика ривожига қўшган ҳиссалари (масалан: “Абу Райхон Берунийнинг нисбатлар назариясига оид қилган ишлари ҳақида” (5–синф), “Улуғбек илмий мактабининг математиканинг ривожланишдаги роли”,... Ал–Кошийнинг “Айлана ҳақидаги рисола”си (6–синф), Ал–Хоразмийнинг “Ал–жабр ва ал–муқобала” асари (7–синф ва х.к)ларни ўрганиш кўзда тутилган. Давлатимиз томонидан бўлажак математика ўқитувчисини маънавий шакллантириш бўйича ОТМга берилган ушбу буюртмани ҳал қилиш ҳам кўп жиҳатдан математика йўналиши бўйича умумкасбий фанларни касбий-педагогик йўналтирилганлик асосида ўқитишни талаб этишни ҳисобга олиш зарур. Афсуски, математика йўналиши бўйича умумкасбий фанлар дастурларида ҳам улар асосида ёзилган дарсликларда ҳам И.А.Каримовнинг “...дарслик ва ўқув қўлланмалар миллий ва маънавий нуқтаи назаридан қараб чиқиш” собитқадамлик билан амалга ошириш зарурлиги тўғрисида билдирган фикрлари асосида таҳлил қилинмаяпти.

Шундай қилиб, математика йўналиши бўйича умумкасбий фанларнинг мазмунида ва ўқитиш методларида касбий-педагогик йўналтирилганликни амалга ошириш талабаларга фақатгина ўз мутахассислиги бўйича фанлар тизимини онгли ва чуқур ўрганиш билан биргаликда мактаб математика дастури материални ўзлаштириб олиш унинг таълимий, тарбиявий аҳамиятини тўла англаш, ўз мутахассислиги билан боғлиқ кўникма ва малакаларни эгаллашдангина иборат бўлмай, балки уларнинг маънавиятини шакллантиришга ҳам катта имконият яратади.

8. Физика ва меҳнат таълими йўналишлари бўйича касбий-педагогик йўналтирилганлик
(Айрим намуналар).

	Умумий физика фанининг мавзу, саволлари	Ўрта мактаб физика фанининг мавзу, саволлари
	Кинематика. Тўғри чизиқли ҳаракат... эгри чизиқли ҳаракат. Куч ва ўзаро таъсир. Ньютон қонунлари. Иш ва энергия. Кучнинг иши. Кинетик энергия.	Жисмларнинг механик ҳаракати. Текис ва нотекис ҳаракат. Текис ҳаракатда тезлик. Тезлик бирликлари. Жисмларни ўзаро таъсири ҳақида маълумотлар. Куч ва унинг бирликлари. Динамометрлар. Иш ва унинг бирликлари. Энергия. Потенциал ва кинетик энергия (6-синф).
	Кинематика: механик ҳаракат. Фазо, вақт, санок системалари.	Механик ҳаракат. Фазо ва вақт (8-синф).
	Тўғри чизиқли ҳаракат. Эгри чизиқли ҳаракат. Айланма ҳаракат. Эркин тушиш.	Тўғри чизиқли текис ҳаракат тезлиги. Ҳаракатни график равишда ифодалаш. Жисмларнинг эркин тушиши. Айланма бўйлаб текис ҳаракатланиш ва жисмнинг чизиқли тезлиги. Бурилиш бурчаги. Бурчак тезлиги (8-синф).
	Динамика: куч ва ўзаро таъсир.	Динамика асослари: жисмларнинг ўзаро таъсирида ҳаракатга келиши (8-синф).
	Ньютон қонунлари.	Ньютоннинг биринчи қонуни. Ньютоннинг иккинчи қонуни. Ньютоннинг учинчи қонуни (8-синф).
	Ишқаланиш кучи. Сирпаниш ва тинч ишқаланиш. Думаланиш ишқаланиши.	Ишқаланиш турлари. Ишқаланиш кучи. Рекия кучи (8-синф).

Деформация: эластик деформация. Гук қонуни.	Эластиклик кучи. Гук қонуни (8-синф).
Жисмларни айланма ҳаракати. Бутун олам тортишиш қонуни.	Бутун олам тортишиш қонуни. Тортишиш майдони. Оғирлик. Оғирлик кучи (8-синф)
Суюқлик ва газлар ҳаракати. Суюқликнинг стационар оқими. Идеал суюқлик зарраси учун динамикасининг асосий қонуни. Бернулли тенгламаси Торричелли формуласи.	Суюқликлар ва газлар механикаси асослари. Суюқликлар ва газларда ҳаракатланувчи жисмга таъсир қилувчи кучлар. Тинч ҳолатдаги газ ва суюқликлар босими. Атмосфера босими. Торричелли тажрибаси. Ҳаракатланувчи суюқлик ва газларнинг босими. Бернулли тенгламаси (8-синф).
Тебранма ҳаракат. Гармоник тебранма ҳаракат. Математик маятник ва унинг кинематик динамикаси. Физик маятниклар тўлқинлари. Товуш ва унинг табиати. Акустика элементлари.	Тебранма ҳаракат. Тебранишлар амплитудаси, даври частотаси. Математик маятникнинг тебранма даври. Пружинага осилган юкни тебраниши. Механик тўлқинлар (8-синф). Товуш тўлқинлари. Товуш манбалари. Товушларнинг тарқалиши. Товуш таъсири: каттиклиги, баландлиги, тембри. Товуш ва саломатлик (6-синф).

Меҳнат (технология) таълими

Материаллар технологияси фанининг мавзу, саволлари	Ўрта мактаб технология фанининг мавзу, саволлари
Елим асосида бирлаштириш. Елимлар ва боғловчи моддалар.	Михлар, елим. Уларнинг вазифаси, қўлланилиши.

	<p>Парчинлаб улашлар ва уларнинг гурухланиши. Парчинлашнинг асосий турлари ва парчинлаб улашлар. Устунлик, камчиликлари ва қўллаш соҳаси.</p>	<p>Парчинлаб улаш; чизмада белгиланиши; тарангловчи, сиқувчи (обжимка) мосламаларининг тузилиши, вазифаси.</p>
	<p>Ёғочнинг нуқсонлари. Клейлар ва бирлаштирувчи моддалар.</p>	<p>Ёғочнинг нуқсонлари ва уларнинг характерли белгилари. Ёғоч деталларини бирлаштирувчи елим турлари</p>
	<p>Металлар классификацияси ва улар тўғрисида умумий маълумот.</p>	<p>Қора (чуян, пулат) ва рангли (мис, алюминий, бронза) металларнинг асосий сифатлари (ранги, қаттиқлиги, мустаҳкамлиги, электр ўтказувчанлиги); маълум шаклдаги сортли прокатлар.</p>
	<p>Ёғоч материаллари. Ёғочнинг физика-механик сифатлари. Ёғоч намлиги, қуриши, қаттиқлигини текшириш лаборатория иши.</p>	<p>Ёғочни табиий ва сунъий қуритиш. Ёғоч намлигини аниқлашнинг усуллари.</p>

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.:Ўзбекистон, 1992. – 42 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни // Баркамол авлод – Ўзбекистон тарақиётининг пойдевори. -Т.: Шарқ, 1997. - Б.20-29.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” //Баркамол авлод – Ўзбекистон тарақиётининг пойдевори. -Т.: Шарқ, 1997. -Б.-32-61б.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ асрга интилоқда.– Т.:Ўзбекистон, 1999. – 48б.
5. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ХІ сессиясида 1992 йил 5 декабрда қабул қилинган. – Т.: Ўзбекистон, 2003. – 40 б.
6. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тарақиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997. - 326 б.
7. Баркамол авлод - Ўзбекистон тарақиётининг пойдевори. Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикасининг Олий мажлиси ХІ сессиясида сўзлаган нутқи, 1997 йил 29 август. // Баркамол авлод – Ўзбекистон тарақиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ, 1997. – 4-19 б.
8. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тарақиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1992.-78 б.
9. Каримов И.А. Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик. – Т.: Ўзбекистон, 1993. –85 б.
10. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. – Т.: Ўзбекистон, 1994. –299 б.
11. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. – Т.: Ўзбекистон, 1994. – 157 б.
12. Каримов И.А. Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Т.: Ўзбекистон, 1996. –368 б.

13. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996. –366 б.
14. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбат. – Т.: Ўзбекистон, 1998. –311 б.
15. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 174 б.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори // “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил 21 май.
17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори // “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил, 27 июнь.
18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори // “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 20 апрель.
19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Қарори // “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил, 7 февраль.
20. Мирзиёев Ш.М. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ 4947-сонли Фармони // “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 8 февраль.
21. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. -488 б.
22. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. -48 б.
23. Мирзиёев Ш.М. “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга ошилаётган кенг қамровли

ислохотларда фаол иштирок этишни таъминлаш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори // Халқ сўзи газетаси, 2018 йил.

24. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”, 2017. -104 б.

25. Абу Али ибн Сино. Тиб қонунлари. Уч жилдлик сайланма асар. – Т.:Халқ мероси, 1992. 1-жилд. -298 б.; 2-жилд. -298 б.; 3-жилд. -308 б.

26. Абу Али ибн Сино. Тадбири манзил. – Душанбе: “Ирфоп”, 1980, -480 б.

27. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. –Т.: А.Қодирий номидаги халқ меъроси нашриёти, 1993. -166 б.

28. Абу Райхон Беруний. Жавохирларни билиш учун умумий китоб (минерология). –М.: ФА нашри, 1963. – 518б.

29. Абу Райхон Беруний. Геодезия (Масканлар орасидаги масофаларни аниқлаш учун жойларнинг чегараларини белгилаш). Танланган асарлар. 3-жилд. – Т.: Фан, 1982. – 344 б.

30. Абу Райхон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. 1-жилд. – Т.: Ўрта ва олий мактаб, 1968. – 486 б.

31. Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар. Қонуни Маъсудий. 5-жилд. 1-китоб. – Т.: Фан, 1975.-328 б.

32. Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. 2-жилд. – Т.: Фан, 1965. – 538 б.

33. Абу Райхон Беруний. Сайдана (Фармокогнозия). Танланган асарлар. 4-жилд. – Т.: 1974. -138 б.

34. “Ахлоқшунослик” фанидан намунавий дастур. Тузувчи Абдулла Шер. – Т.: 2004. -12 б.

35. Ахмедов М., Абдурахмонова Н., Жумаев М. Математика дафтари. Умумий ўрта таълим мактабларининг 1-синфлари учун дарслик.- Т.:“ТУРОН-ИҚБОЛ”,2015.-64 б.

36. Абдурахмонова Н., Ўринбоева Л. Математика. Умумий ўрта таълим мактабларининг 2-синфлари учун дарслик. – Т.:“Янги йўл Полиграф Сервис”, 2014. -208 б.

37. Баҳромов А. Табиатшунослик. Умумий ўрта таълим мактабларининг 3-синфлари учун дарслик – Т.: “Чўлпон” НМИУ, 2014. - 120 б.
38. Баҳромов А. Табиатшунослик. Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синфлари учун дарслик – Т.: “Чўлпон” НМИУ, 2014. - 120 б.
39. Баҳромов А.Д., Шарипов Ш.М., Набиева М.Т. Табиатшунослик. Умумий ўрта таълим мактабларининг 3-синфи учун дарслик. Масъул муҳаррир А.Нигматов. Қайта ишланган ва тўлдирилган 5-нашри.– Т.:Чўлпон номидаги НМИУ, 2016. -128б.
40. Баҳромов А. ва б.қ. Табиатшунослик. Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синфи учун дарслик. 3-нашри. –Т.: “Шарқ”, 2017. -120 б.
41. Бурхонов С., Худоёров Ў., Норкулова Қ. Математика. 3-синф учун дарслик /масъул муҳаррир А.Баҳромов. – Т.:“Шарқ”, 2016. -208 б.
42. Бикбаева Н.У., Янгибаева Е., Гирфанова К.М. Математика. Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синфи учун дарслик. –Қайта ишланган ва тўлдирилган 4-нашри. – Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2017. -208 б
43. Бикбаева Н., Янгабаева Э., Гирфанова К. Математика: Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синфлари учун дарслик. – Т.: “Ўқувчи” НМИУ, 2015.-208 б.
44. Бобур Захриддин Муҳаммад. Бобурнома // Ўрта ёшдаги мактаб болалари учун. Т.:Юлдузча, 1990. – 368 б.
45. Бурхонов С., Худоёров Ў., Норкулова Қ. Математика: Умумий ўрта таълим мактабларининг 3-синфлари учун дарслик. – Т.: “Ўқитувчи” НМАК, 2012.-208 б.
46. Григорянц А. Атрофимиздаги олам: Умумий ўрта таълим мактабларининг 1-синфлари учун дарслик – Т.: “Чўлпон” НМИУ, 2015. - 56 б.
47. “Ёш физиологияси ва гигиенаси” фан дастури. Тузувчи Сиддиқов Б. – Т.:2006. -6 б.

48. Икромова Р. ва б.қ. Она тили: Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синфлари учун дарслик. – Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2015.-192 б.
49. Икромова Р. ва б.қ. Она тили. Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синф учун дарслик / 8-нашри. - “Ўқитувчи” НМИУ, 2017. -192 б.
50. Математика ўқитиш методикаси фани дастури (Тузувчилар: ЖумаевМ.Е., ТожиеваЗ.Г.) – Т.:ТДПИ, 2006. -10 б.
51. Махмудов Т. “Авесто” ҳақида. - Т.: Шарқ, 2000. -63 б.
52. Матжонов С. ва б.қ. Ўқиш китоби: Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синфлари учун дарслик. – Т.:“Янгийўл Полиграф Сервис”, 2015.-240 б.
53. Матчонов С., Шожалилов А., Ғуломова Х., Сариев Ш., Долимов З. Ўқиш китоби. Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синф учун дарслик. – Т.:“Шарқ” 2017. -240 б.
54. Маннопова И.А., Мавлонова Р.А., Ибрагимова Н.Р. Технология. Ўрта таълим мактабларининг 4-синфи учун дарслик. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти. 2017. -150б.
55. “Миллий истиқлол ғояси” фани дастури. Тузувчи Эргашев И. ва б.қ. – Т.: 2004.-38 б.
56. “Мустақиллик” изоҳли илмий-оммабоп луғат. –Т.: Шарқ, 1998. – 320 б.
57. Навоий Алишер. Маҳбуб ул-қулуб. – Т., 1983.
58. Она тили фани дастури (Тузувчилар: Шодмонова Д., Мухаммедова Д.А.) – Т.: ТДПУ, 2006, -13 б.
59. Она тили фани дастури (Тузувчилар: Ғуломова Х., Йўдошева Ш.) – Т.: ТДПУ, 2006, -12 б.
60. “Она тили” фани дастури. Тузувчи Шодмонқулова Д. ва б.қ. –Т.,2006. - 12 б.
61. Потоцкий М.В. О педагогических основах обучения математике. –М.: Учпедгиз, 1965.
62. Раҳимов С. Ибн Сино таълим-тарбия ҳақида. –Т.: Ўқитувчи, 1976.-99 б.

63. Санакулов Х., Ходиева Д., Санакулова А. Меҳнат таълими. Умумий ўрта таълим мактабларининг 3-синфи учун дарслик. –Т.: “Шарқ”, 2016. – 138 б.
64. “Табиатшунослик асослари” фани дастури. Тузувчи Умарова Г. – Т.,2009. -18 б.
65. Тўракулова И. Инновацион технологиялар орқали бошланғич синф ўқувчилари маънавиятини шакллантириш омиллари ва имкониятлари // Халқ таълими журнали, 2015, №1, -93-95 б.
66. Умарова М., Ҳамроқулова Х., Тожибоева Р. Ўқиш китоби. 3-синф учун дарслик, масъул муҳаррир Н.Каримов. -3-нашри. –Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2016. -216 б.
67. “Фалсафа” фанидан намунавий дастур. Тузувчи Назаров Қ. ва б.қ.- Т.,2004.-24 б.
68. Фузайлов С., Худойберганова М., Йўлдошева Ш. Она тили. Умумий ўрта таълим мактабларининг 3-синф учун дарслик -14 нашри. –Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2016. -152 б.
69. Холиқова М., Эргашева Ш. Одобнома. Умумий ўрта таълим мактабининг 4-синфи учун дарслик. –Т.: “Шарқ”, 2017. -144 б.
70. “Хуқуқшунослик” курсидан намунавий дастур. Тузувчи Ҳайитбоев Э. – Т.,2004. -15 б.
71. Шодиев Н., Шукруллаева С. Ёшларга аждодларимизнинг мероси ҳақида. Услубий қўлланма. –Т.: 2008. -112 б.
72. “Эстетика” фанидан намунавий дастур. Тузувчи Абдулла Шер. – Т.,2004. -11 б.
73. “Экология” фан дастури. Тузувчи Б.Сиддиқов. –Т.,2003. -11 б.
74. Юсуф Хос Ҳожиб. Саодатга йўлловчи билим.–Т.:Юлдузча, 1990.-192 б.
75. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури // Таълим тараққиёти Ўзбекистон халқ таълими вазирлигининг Ахборотномаси. 1999, 4-махсус сон. –Физика. -70-100 б.; математика. -101-206 б.